

**НАЛАЗИ ИСТРАЖИВАЊА И ПРЕПОРУКЕ
ЗА ЕФИКАСНИЈУ ЗАШТИТУ ЖРТАВА
ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СРБИЈИ**

Децембар 2014.

Пројекат „Унапређење превенције, заштите и интеграције жртава трговине људима кроз развој локалних социјалних политика – оснаживање координативне улоге центара за социјални рад на локалном нивоу“ подржало је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије.

Садржај

УВОД	3
ПРВИ ДЕО	4
1.1 ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР ТРГОВИНЕ ЉУДИМА.....	4
НОРМАТИВНИ ОКВИР - МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ.....	4
Конвенције Уједињених нација:.....	4
Конвенција Савета Европе и директиве ЕУ:.....	5
НОРМАТИВНИ ОКВИР У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	10
Норме које говоре о трговини људима.....	10
Нормативни оквир у Републици Србији - стратешка документа.....	14
Нормативни оквир у Републици Србији - споразуми и протоколи.....	15
1.2 АНАЛИЗА ДОБРИХ ПРАКСИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА СА АСПЕКТА ПРУЖАЊА УСЛУГА.....	20
ПОТРЕБЕ ЖРТАВА КАО ОСНОВ ОБЕЗБЕЂИВАЊА УСЛУГА.....	21
Теорије и класификација потреба.....	21
Потребе и квалитет живота жртава трговине људима.....	25
ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ УСЛУГА ЖРТВАМА ТРГОВИНИ ЉУДИМА У СРБИЈИ И СВЕТУ.....	26
Медицинске услуге.....	26
Смештај жртава.....	27
Правна помоћ.....	30
Психолошка подршка и саветодавно-терапијске услуге.....	32
Образовање, стручно оспособљавање и усавршавање.....	34
Обезбеђивање периода опоравка и размишљања (рефлексивног периода).....	34
ДРУГИ ДЕО	36
2.1 ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА ГРАЂАНА ПРЕМА ТРГОВИНИ ЉУДИМА.....	36
2.2 СТАВОВИ СТРУЧНИХ РАДНИКА ЗАПОСЛЕНИХ У ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД О ТРГОВИНИ ЉУДИМА.....	38
2.3 ИСТРАЖИВАЊЕ СА ГРАЂАНИМА У РИЗИКУ ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА.....	39
ЗАПОШЉАВАЊЕ.....	40
ОБРАЗОВАЊЕ.....	41
СОЦИЈАЛНИ КАПИТАЛ И ПОДРШКА ИНСТИТУЦИЈА.....	44
ТРГОВИНА ЉУДИМА.....	47
2.4 НАЛАЗИ – ШТА СМО САЗНАЛИ?.....	48
Превенција и препознавање жртава трговине људима.....	48
Заштита жртава трговине људима.....	49
Интеграција жртава трговине људима.....	50
ТРЕЋИ ДЕО	52
КАКО ДАЉЕ?	52
3.1 ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ НОРМАТИВНОГ ОКВИРА.....	52
3.2 ПРЕПОРУКЕ НА ОСНОВУ АНКЕТЕ О СТАВОВИМА ГРАЂАНА И ИНТЕРВЈУА.....	54
ДОДАТАК	56
ПРЕГЛЕД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ОКВИРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	56
СПЕЦИЈАЛИЗОВАНЕ УСЛУГЕ И ПОДРШКА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СРБИЈИ.....	57
Центар за заштиту жртава трговине људима.....	57
НВО сектор у Србији – програми и ресурси за заштиту жртава трговине људима.....	58

УВОД

Жртва трговине људима може бити било која особа коју сретнете – жена, мушкарац или дете. У неким случајевима су знаци да је неко жртва трговине људима уочљиви, а понекад скоро да их ни нема. Жртве могу да стоје са вама у реду у продавници, возе се аутобусом, или иду у школу. Често ни оне саме не признају да су жртве трговине људима, бране трговце и желе да остану са њима. Главни разлог томе је страх за сопствену безбедност или безбедност породице. Према годишњем извештају америчког Стејт департмента (ТИП) за 2013. годину, у свету је током 2012. у сваком тренутку експлоатисано око 27 милиона људи, а откривено је укупно 46.570 жртава (УС ДоС, 2013). Ако ове процене о броју жртава трговине људима на глобалном нивоу преведемо у број жртава на 1.000 људи, то значи да су у просеку на сваких 1.000 три особе жртве трговине људима.

Трговци људима кроз примену силе, преваром, уценом или на други начин мушкарце, жене и децу приморавају на рад, проституцију, или вршење кривичних дела, уз минималну надокнаду или без надокнаде. Кроз овај облик криминала, људи се свде на власништво, одузимају им се основна људска права, а дужина живота жртава трговине људима значајно се скраћује.

Осим што представља кршење људских права жртве, трговина људима је и једно од најпрофитабилнијих кривичних дела данашњице. Према подацима Међународне организације рада (МОП), процењује се да се на основу принудног рада оствари профит од 150,2 милијарде америчких долара, при чему се највећи део остварује од сексуалне експлоатације (МОП, 2014). Овај феномен није заобишао ни Србију која све више постаје земља порекла жртава трговине људима. Структура жртава трговине људима се у Србији мења – док су 2004. године 89% жртава биле жртве сексуалне експлоатације, 2013. је тек 41% жртава експлоатисано кроз сексуалну индустрију, док је повећан удео радне експлоатације, прошње и принудних бракова.

Пошто се потенцијалне жртве трговине људима регрутују у срединама у којима живе, и то најчешће преко жртвама познатих лица, поставља се питање начина на који заједница и институције на локалном нивоу могу да одговоре на овај проблем. Зато је Центар за истраживање јавних политика, у партнерству са Центром за заштиту жртава трговине људима, спровео истраживање о томе какве су могућности унапређења локалног система за супротстављање трговини људима. Ово квалитативно и квантитативно истраживање спроведено је у оквиру пројекта под називом „Унапређење превенције, заштите и интеграције жртава трговине људима кроз развој локалних социјалних политика – оснаживање координативне улоге центара за социјални рад на локалном нивоу“, који је финансирало Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања. Током рада на пројекту подршку су нам пружили професионалци из центара за социјални рад, полиције, школа, Националне службе за запошљавање, тужилаштва, судова, невладиних организација и локалних самоуправа, као и сами грађани.

ПРВИ ДЕО

1.1 ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

У овом делу биће приказан правни оквир који одређују супротстављање трговине људима, како на националном, тако и на локалном нивоу. За почетак дефинишимо шта је то трговина људима. Трговина људима се дефинише као „врбовање, превоз, премештање, скривање или прихват лица, уз примену претње или силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или стања угрожености, или давање или примање новчаних средстава или друге користи ради добијања пристанка лица које има контролу над другим лицем у циљу искоришћавања. Искоришћавање, у најмању руку, треба да укључи искоришћавање проституције других лица или друге облике сексуалног искоришћавања, присиљан рад или пружање услуга, служење, ропство или праксу сличну ропству или вађење људских органа”.¹ Жртва трговине људима је свако физичко лице које је постало предмет трговине људима у смислу дефиниције из члана 4. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. И кривични закон републике Србије из 2003. одређује да је трговина људима кривично дело. У том смислу жртва трговине људима је жртва криминалитета, и може се идентификовати само у кривичном поступку, и то у ситуацијама када је утврђено постојање кривичног дела трговине људима. Овакво разумевање жртве онемогућава идентификацију жртава трговине људима у ситуацијама када постоје елементи изложености кривичном делу трговине људима, али кривично дело није доказано. Декларација Уједињених Нација о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе моћи из 1985. године дефинише жртву као особу која је претрпела физичка или психичка оштећења, материјални губитак или значајно кршење основних права путем чињења или нечињења.² Овакво дефинисање жртве омогућава идентификацију и обезбеђивање неопходне подршке жртвама, без обзира на утврђено постојање кривичног дела. У овом раду жртву разумемо у складу са дефиницијом Уједињених Нација.

НОРМАТИВНИ ОКВИР - МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Република Србија је ратификовала бројне међународне Конвенције од значаја за супротстављање трговини људима и заштити жртава.

Конвенције Уједињених нација:

- Универзална декларација о људским правима (1948),
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966),
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (1979),
- Конвенција о правима детета (1989),
- Закључне примедбе Комитета за права детета у вези са Факултативним протоколом о продаји деце (2010), дечјој проституцији и дечјој порнографији (2010. године),
- Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом (2003), који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (2001).

¹ Члан 4, Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима из 2005. године, “Службени гласник РС – Међународни уговори”, бр. 19/2009.

² Декларација УН-а о основним принципима правде за жртве кривичних дела и злоупотребе моћи, усвојена 29. новембра 1985. године, одлуком 40/34 Генералне скупштине.

Конвенција Савета Европе и директиве ЕУ:

- Европска конвенција о заштити људских права (1950) и основних слобода са до-датним протоколима (1952, 1963, 1983, 1984, 2000 и 2002) и стандарди Европског суда за људска права,
- **Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (2005) и**
- Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (2007),
- **Директива Европске уније 2011/36/ЕУ о спречавању и борби против трговине људима и заштити жртава такве трговине,**
- Директива Европске уније о боравишној дозволи која се издаје држављанима трећих земаља који су жртве трговине људима или су били умешани у акцију за омогућавање илегалне имиграције.

Као најзначајнију међународну конвенцију из ове области истичемо свакако **Конвенцију Савета Европе о борби против трговине људима из 2005. године**. Ова Конвенција из 2005 године у Републици Србији ратификована је Законом о потврђивању конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. Чином ратификације Република Србија је преузела обавезу усклађивања домаћег законодавства са решењима из ратификоване Конвенције. Зашто је ова конвенција важна? Ова конвенција на најшири начин до сада својим деловањем покушава да обухвати све облике експлоатације, све облике у којима се трговина људима може јавити, своје деловање фокусира на превенцију, заштиту жртава трговине људима и гоњење починилаца овог кривичног дела. Уз то Конвенција нуди дефиницију појмова значајних за ову област почевши од самог појма трговине људима.

Према овој конвенцији трговина људима се посматра као комбинација елемената радње, средстава, а све у сврху експлоатације. Радње извршења су "регрутовање, транспорт, преношење, склањање или примање особа" и радња извршења се спроводи: уз примену претње или употребу силе или других облика принуде, отмица, превара, обмана, злоупотребу моћи или позиције рањивости или давање или примање новца или повластица да би се постигао пристанак особе, имајући при томе контролу над другом особом у циљу експлоатације. Експлоатација је дефинисана као проституција или други облик сексуалне експлоатације, принудни рад или услуге, ропство или положај сличан ропству, узимање органа...

"Сагласност" лица на експлоатацију је у потпуности ирелевантна када је употребљено било које средство (употреба силе или других облика принуде, отмица, превара, обмана, злоупотребу моћи или позиције рањивости или давање или примање новца или повластица). Жртва трговине људима сматра се и особа која је била подвргнута неком од начина извршења уз употребу неког од средстава иако није дошло до експлоатације.

Конвенција наводи неколико важних области значајних за свеукупну заштиту жртава трговине људима. У том смислу први корак увек представља идентификација извршена од стране посебно обучених стручњака. Формалну идентификацију у РС врши Центар за заштиту жртава трговине људима. Без обзира на сарадњу са државним органима, а превентивно у кривичном поступку жртва трговине људима има пре свега, право да буде информисана и упозната са својим правима, право на безбедан смештај, психолошку, материјалну, правну помоћ, услуге преводиоца и др. Важним се чини и легализовање статуса жртве трговине људима страног држављанства када је у питању регулисање привременог боравка. Уз наведено треба напоменути и право жртве на добровољни повратак у земљу порекла. Када су у питању деца жртве трговине људима положај малолетних жртава трговине људима доноси са собом неколико специфичности имајући у виду да се деца без пратње увек поставља привремени старатељ и увек се предузимају мере утврђивања идентитета и

држављанства детета. Ако је у најбољем интересу детета предузимају се и мере проналажења њихових породица. Ако се сумња, односно ако се не зна поуздано узраст лица, тј. жртве, претпоставиће се да се ради о малолетној жртви, имајући у виду виши степен заштите и појачану пажњу у поступању када су у питању малолетне жртве. Предузимање мера у правцу заштите детета увек иде у правцу предузимања мера у "најбољем интересу детета".

Директива Европске уније 2011/36/EУ о спречавању и борби против трговине људима и заштити жртава такве трговине.³ Циљ доношења ове директиве је усвајање обједињеног и свеобухватног приступа у борби против трговине људима који је заснован на људским правима. У том смислу директива се бави постављањем минималних стандарда који иду у правцу усвајања механизма строжије превенције, кривичног гоњење и заштите права жртава трговине људима. Ова директива прави разлику и препознаје родно-специфичну појаву трговине људима јер трговина женама и мушкарцима често има различите сврхе и из тог разлога, мере помоћи и подршке такође треба да су родно-специфичне. Од велике важности истиче се и међународна сарадња, посебно прекогранична сарадња, која укључује размену информација и најбољих пракси, као и континуирани отворени дијалог између полиције, правосудних и финансијских органа држава чланица.

Директива посебно као угрожену категорију лица истиче децу где се констатује да су деца угроженија од одраслих, те су стога изложенија већем ризику да постану жртве трговине људима. У примени ове директиве, превасходно се мора водити рачуна о најбољим интересима детета. Овом директивом државе се обавезују да подстичу организације цивилног друштва у овој области које раде са жртвама трговине људима. Државе се подстичу да у борби против трговине људима у потпуности искористе постојеће инструменте одузимања имовине стечених криминалом и да се ти заплени и одузети предмети користе ради финансирања помоћи и заштите жртава, укључујући обештећење жртава. Уз то, директива констатује да жртве трговине људима треба да буду заштићене од кривичног гоњења или кажњавања за криминалне активности као што је коришћење лажних докумената, или за кривична дела која говоре о проституцији или имиграцији, а која су била директна последица тога што су биле предмет трговине људима. Жртве је неопходно заштитити од секундарне виктимизације уз охрабрење жртава да сведоче у кривичним поступцима против починилаца. Јако важан сегмент представља и заштита жртава те се предвиђа обавеза држава да обезбеде да жртве трговине људима буду у стању да делотворно остварују своја права. Државе чланице треба да обезбеде средства за финансирање помоћи, подршке и заштите жртава. Пружена помоћ и подршка треба да обухвате минимални прописани скуп мера предвиђен директивом и код спровођења тих мера треба узети у обзир околности, културни контекст и потребе лица о ком је реч, на основу појединачне процене извршене у складу са националним поступцима. Лицу треба пружити помоћ и подршку чим се појави основана сумња за веровање да је то лице можда било жртва трговине људима, без обзира на његову/њену спремност да сведочи. Мере помоћи и подршке жртвама треба пружити на основу пристанка и добре информисаности.

Државе и у ситуацијама незаконитог борава жртве помоћ и подршку жртви би требало да пруже безусловно, барем током периода за размишљање. Држава није дужна даље да пружа помоћ ако се по окончању процеса идентификације или по истеку периода за размишљање, сматра да жртва не испуњава услове за боравак

³ Директиве представљају секундарни извор права Европске уније и оне представљају правно обавезујући акт за све чланице ЕУ, а посредно и за све државе које претендују на чланство у ЕУ. Ови правно обавезујући акти садрже претежно циљеве и минималне стандарде које је потребно гарантовати и постићи али су државе слободне да својим механизмима уреде њихово спровођење. Директивама се државе обавезују на усвајање законских и подзаконских норми како би садржај директиве био имплементиран у домаће законодавство. Циљ директива није да се државама наметне обавеза да на идентичан начин реше одређена правна питања већ да се државе приближе у ефектима примене права и да гарантују минимални обим заштите и права.

или да на неки други начин не борави законито у тој држави чланици, или уколико је жртва напустила територију те државе чланице. Када је то потребно, пружање помоћи и подршке би требало наставити у одговарајућем периоду по окончању кривичног поступка, на пример ако је у току медицинско лечење или је жртви угрожена безбедност због њених изјава у кривичном поступку. Као једно од најважнијих права жртава помиње се право жртве на обештећење уз обавезу да се без одлагања жртви омогућити приступ правном саветовању и правном заступању.

Као што је наведено директива поставља минималне стандарде у заштити жртава трговине људима које држава чланице морају да имплементирају у своје законодавство и гарантују спровођење ових стандарда, међутим за Србију су ти стандарди, које директива поставља, изузетно су високи. Поред држава чланица постављене стандарде морају да поштују и све друге земље које претендују на чланство у ЕУ.

Најважније одредбе ове **директиве** односе се на следећа питања:

Кривична дела у вези са трговином људима: Дефинишући кривично дело трговине људима директива обавезује државе да предузму неопходне мере како би обезбедиле да је извршење следећих дела са умишљајем кажњиво: врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање лица, укључујући размену или пренос контроле над тим лицима, претњом или употребом силе или другим облицима присиле, отмицом, преваром, обманом, злоупотребом овлашћења или положаја рањивости или давањем или примањем новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, са циљем експлоатације. Положај рањивости означава ситуацију у којој лице о којем је реч нема стварну или прихватљиву алтернативу него да се покори злостављању. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, укључујући просјачење, ропство или однос сличан ропству, служење, или експлоатацију криминалних активности, или узимање органа. Пристанак жртве трговине људима на експлоатацију, без обзира на то да ли је намераван или стваран, ирелевантан је уколико се користи било које од горе наведених средстава. Када се ради о детету, дело је кажњиво чак и ако није употребљено ниједно од средстава принуде. По директиви, „дете“ је свако лице млађе од 18 година.

Одговорност правних лица: стандарди у овој области подразумевају обавезу држава да предвиде и могућност да правна лица буду одговорна за кривична дела трговине људима извршена у њихову корист од стране било ког лица које делује као појединац или као део органа правног лица, а које се налази на руководећој позицији у том правном лицу. Ту се може радити о лицу које има овлашћења да заступа правно лице; овлашћења да доноси одлуке у име правног лица, овлашћења да врши контролу унутар тог правног лица. Одговорност правног лица не искључује и појединачну одговорност физичких лица. За потребе ове директиве, „правно лице“ је сваки субјекат који има такав статус према меродавном праву, осим држава или јавних тела која врше државна овлашћења, као и међународних јавних организација. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да правно лице које је одговорно у буде подвргнуто санкцијама, које укључују кривичне или некривичне новчане казне, а могу укључити и друге санкције, као што је: забрана привремена или трајна у обављању делатности, одузимање државних повластица, стављање под наздоз, судска ликвидација и привремено или трајно затварање објекта.

Заплена и конфискација: државе су у обавези да предвиде механизам за одузимање имовине односно прихода стечених кривичним делом трговине људима.

Истрага и кривично гоњење: државе су дужне да истрага или кривично гоњење за кривична дела не зависи од пријављивања или оптуживања од стране жртве и да се кривични поступак може наставити чак и ако је

жртва повукла своју изјаву. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да лица, јединице или службе које спроводе за истрагу или кривично гоњење за кривично дело трговине људима добију одговарајућу обуку. Неопходно је обезбедити и приступ делотворним истражним техникама, као што су оне које се користе у предметима везаним за организовани криминал или друга тешка кривична дела.

Помоћ и подршка жртвама трговине људима: државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да се жртвама пружи помоћ и подршка пре, током и у одговарајућем временском периоду након окончања кривичног поступка. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да се лицу пружи помоћ и подршка чим надлежни органи основано посумњају да је над тим лицем можда извршено кривичних дело трговине људима. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да помоћ и подршка жртви не буду условљени спремношћу жртве да сарађује у кривичној истрази, кривичном гоњењу или суђењу. Државе чланице предузимају неопходне мере како би успоставиле одговарајуће механизме са циљем ране идентификације жртава и пружања помоћи и подршке жртвама, у сарадњи са релевантним организацијама за подршку. Мере помоћи и подршке пружају се на основу пристанка и добре информисаности. То су мере: адекватног и безбедног смештаја и материјалне помоћи, медицинско лечење укључујући и помоћ психолога, саветовање и информисање, као и услуге писменог и усменог превођења, по потреби. Овом директивом државе чланице се обавезују на збрињавање жртве са посебним потребама, чије потребе проистичу нарочито из тога да ли су трудне, њиховог здравственог стања, инвалидитета, менталног или психичког поремећаја који имају, или тешког облика психичког, физичког или сексуалног насиља које су претрпеле.

Заштита жртава трговине људима у кривичној истрази и кривичном поступку: државе чланице обезбеђују да жртве трговине људима без одлагања имају приступ правном саветовању и, у складу са улогом жртава, правно заступање, укључујући и тражење накнаде штете. Правно саветовање и правно заступање треба да су бесплатни када жртва нема довољно финансијских средстава. Државе чланице обезбеђују да жртве трговине људима добију одговарајућу заштиту на основу индивидуалне процене ризика, између осталог тако што ће имати приступ програмима заштите сведока или другим сличним мерама, уколико је потребно и у складу са основима дефинисаним националним законима или поступцима. Не доводећи у питање права одбране, а у складу са индивидуалном проценом личних околности жртве од стране надлежних органа, државе чланице обезбеђују да жртве трговине људима добију посебан третман у циљу спречавања секундарне виктимизације тако што ће се у складу са националним правом: избегавати непотребно понављање разговора током истраге, кривичног гоњења или суђења; избегавати визуелни контакт између жртава и окривљених, између осталог током давања исказа приликом вођења разговора и унакрсног испитивања, предузимањем одговарајућих мера, укључујући коришћење одговарајућих комуникационих технологија; избегавање давање исказа на јавној седници; и непотребно испитивање у вези са приватним животом жртве.

Опште одредбе о помоћи, подршци и заштитним мерама за децу – жртве трговине људима: директива обавезује да се приликом пружања помоћи, подршке и заштите деце увек води рачуна о најбољим интересима детета. Државе чланице обезбеђују да се, када је старосно доба лица које је жртва трговине људима неизвесно, а постоје разлози за веровање да је то лице дете, то лице сматра дететом како би одмах добило неопходан приступ помоћи, подршци и заштити.

Помоћ и подршка деци-жртвама: државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле конкретне активности за помоћ и подршку деци-жртвама трговине људима, у краткорочном и дугорочном периоду, у оквиру њиховог физичког и психосоцијалног опоравка, након индивидуалне процене посебних

околности сваког појединачног детета-жртве, узимајући у обзир мишљење, потребе и бриге детета са циљем проналажења трајног решења за дете. У разумном року, државе чланице обезбеђују приступ образовању за децу жртве и децу жртава којима се пружа помоћ и подршка. Државе чланице именују старатеља или заступника детету-жртви трговине људима од тренутка када органи идентификују дете, уколико су, носиоци родитељске одговорности услед сукоба интереса између њих и детета-жртве неподобни да обезбеде најбоље интересе детета и/или да заступају дете. Државе чланице, када је то прикладно и могуће, предузимају мере како би пружиле помоћ и подршку породици детета-жртве трговине људима када се та породица налази на територији држава чланица.

Заштита деце-жртава трговине људима у кривичним истрагама и кривичним поступцима: државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да у кривичним истрагама и поступцима, у складу са улогом жртава у релевантном правосудном систему, надлежни органи именују заступника детету-жртви трговине људима уколико су, по националном законодавству, носиоци родитељске одговорности неподобни да заступају дете услед сукоба интереса између њих и детета-жртве. Државе чланице, у складу са улогом жртава у релевантном правосудном систему, обезбеђују да деца-жртве без одлагања имају приступ бесплатном правном саветовању и бесплатном правном заступању, укључујући за потребе тражења накнаде штете, осим уколико имају довољно финансијских средстава.

Помоћ, подршка и заштита за децу-жртве трговине људима која су без пратње: државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да се у специфичним активностима за помоћ и подршку деци-жртвама трговине људима, наведеним у члану 14. став 1, узму у обзир личне и посебне околности детета-жртве које је без пратње. Државе чланице предузимају неопходне мере са циљем изналажења трајног решења на основу индивидуалне процене најбољих интереса детета. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да се деци-жртвама трговине људима која су без пратње по потреби именује старатељ. Државе чланице предузимају неопходне мере како би обезбедиле да, у кривичним истрагама и поступцима, у складу са улогом жртава у релевантном правосудном систему, надлежни органи именују заступника уколико је дете без пратње или је одвојено од своје породице.

Обештећење жртава: жртве трговине људима треба да имају приступ постојећим програмима за обештећење жртава насилних умишљајних кривичних дела.

Превенција: ова област подразумева предузимање неопходних мера, као што је образовање и обука, како би дестимулисале и смањиле потражњу која подстиче све облике експлоатације у вези са трговином људима. Државе чланице треба да предузимају одговарајуће активности, између осталог путем интернета, као што су информативне кампање и кампање за подизање нивоа свести, истраживачки и образовни програми, по потреби у сарадњи са релевантним организацијама цивилног друштва и другим заинтересованим странама, у циљу подизања нивоа свести и смањивања ризика да људи, посебно деца, постану жртве трговине људима. Државе чланице промовишу редовну обуку званичника за које постоји вероватноћа да ће доћи у контакт са жртвама или потенцијалним жртвама трговине људима, што обухвата и полицијске службенике на терену, како би им се омогућило да идентификују жртве и потенцијалне жртве трговине људима и поступају са њима. Да би спречавање и борба против трговине људима постала делотворнија дестимулисањем тражње, коришћење услуга које се пружају у оквиру експлоатације треба предвидети као кривично дело.

Национални известиоци или еквивалентни механизми: по овој директиви државе предузимају неопходне мере како би успоставиле националне известиоце или еквивалентне механизме. Задаци таквих механизма обухватају вршење процена трендова у трговини људима, мерење резултата акција за борбу против трговине

људима, укључујући прикупљање статистичких података у тесној сарадњи са релевантним организацијама цивилног друштва које су активне у овој области, и извештавање.

НОРМАТИВНИ ОКВИР У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Постојећи нормативни оквир у Републици Србији обезбеђује неопходан основ који омогућава рад на превенцији, заштити жртава и сузбијању трговине људима са аспекта заштите људских права. Нормативни оквир када је у питању трговина људима чине: 1. Устав, 2. међународни уговори-конвенције и опште прихваћена правила међународног права, 3. Закони и подзаконски акти. Оно што је срж права, а што је важно за ову област налази се у управо поменутих изворима али никако се не смеју заборавити не смемо заборавити и стратешки документи који чине: 4. стратегије уз своје акционе планове и разни 5. протоколи и споразуми о сарадњи.

Нормативни оквир у РС је важан да би се успоставио систем: заштите жртава трговине људима, систем гоњења починилаца овог кривичног дела и систем превенције ове појаве. Овај редослед није дат са циљем да се да предност некој од наведених области, јер су све три области јако важне и континуиран рад на свим областима гарантује успех и добар резултат.

Поред наведеног, нормативни оквир мора да омогући и ефикасан систем идентификације односно стварање потребног нивоа осетљивости свих актера који могу доћи у контакт са жртвом трговине људима како би се она правовремено идентификовала и добила помоћ и подршку у складу са њеним потребама. Пружање помоћи и подршке је управо сет права које има жртва, а чије је испуњавање потребно гарантовати. Овај сет права уз постојање разних услуга и програма помоћи и подршке треба да помогну жртви да превазиђе то тешко искуство и да јој поново врати људско достојанство.

Анализирајући даље нормативни оквир у Републици Србији, трговина људима се посматра са два аспекта и то: један аспект говори о трговини људима као појави, док други аспект говори о корпусу права жртава трговине људима.

Норме које говоре о трговини људима

- **Устав Републике Србије** у члану 26. забрањује сваки облик трговине људима, заснивања ропског односа и принудоног рада. Ова одредба је наравно уопштена, а даља разрада следи кроз правне акте мање правне снаге (законе, подзаконске акте и др..)
- **Кривични законик** - најважнији чланови: члан 388. (регулише кривично дело трговине људима) и члан

389. (трговина малолетним лицем ради усвојења). Ова кривична дела смештена су Кривичном законнику у делу који носи назив „Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом“. Основни облик кривичног дела трговина људима прописан је чланом 388. став 1. КЗ-а који су одређени следећи облици експлоатације: експлоатација рада, принудни рад, принуда на вршење кривичних дела, експлоатација у проституцији или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачење, искоришћавање у порнографске сврхе, успостављање ропског или њему сличног односа, одузимање органа или дела тела и искоришћавање у оружаним сукобима. Пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа из става 1. овог члана не утиче на постојање кривичног

дела, што је одређено ставом 10. Члана 388. КЗ. Ставом 2. кривичног дела предвиђено је да уколико је кривично дело учињено према малолетном лицу (лицу млађем од 18 година) учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења. За квалификоване облике овог кривичног дела предвиђају се и затворске казне од најмање 5 година (кривично дело учињено према малолетном лицу или од стране криминалне групе), од 5 до 15 година (кривично дело наносење тешке телесне повреде или смрт лица) или најмање 10 година за организовану криминалну групу. У вези са отежавајућом околности када је кривично дело трговине људима извршено од стране јавног функционера у обављању дужности, у том случају би функционер одговарао поред кривичног дела трговине људима из члана 388. КЗ и за кривично дело из члана 359. КЗ „Злоупотреба службеног положаја“ у стицају. Битно је напоменути и да су отежавајуће околности регулисане чланом 54. КЗ, који омогућава суду да у сваком конкретном предмету процењује да ли на страни окривљеног стоје и неке друге олакшавајуће или отежавајуће околности, што омогућава суду да као отежавајућу околност евентуално узме и то што је окривљени обављао неку јавну функцију, уколико наиђе да је то у вези са извршењем кривичног дела у конкретном случају. Одредбом Кривичног законика из члана 57. „Границе ублажавања казне“ став 2. одређено је да се казна не може ублажити за кривично дело трговина људима из члана 388. Ова измена прекинула је неполупарну праксу која је постојала претходних година с обзиром да су институт ублажавања казне у случају трговине људима судови нашироко кориситили. Чланом 389. регулисано је кривично дело „Трговина малолетним лицима ради усвојења“. Ово кривично дело чини онај ко одузме лице које није навршило шеснаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима или ко усвоји такво лице или посредује у таквом усвојењу или ко у том циљу купи, прода или преда друго лице које није навршило четрнаест година или га превози, обезбеђује му смештај или га прикрива. Казна за основни облик предвиђена је у распону од једне до пет година затвора, а када неко врши ово кривично дело као делатност или је дело извршено од стране групе кажњава се најмање са три године затвора. Организована криминална група казниће се са најмање 5 година затвора.

- **Законик о кривичном поступку** - представља процесни закон који је са аспекта трговине људима

значајан јер предивија разне доказне технике које се користе у доказивању кривичног дела трговине људима. То су тзк. посебне доказне радње (тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука и прикривени иследник) које се могу одредити према лицу за које постоје основи сумње да је учинило кривично дело трговине људима, ако се на други начин се не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано. Изузетак представља посебна доказна радња прикривени иследник, која се може одредити само за кривична дела за која је посебним законом надлежно да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности (Тужилаштво за организовани криминал и Тужилаштво за ратне злочине), док се остале посебне доказне радње, када је у питању кривично дело трговина људима, могу одредити и у ситуацији када ово дело није извршено од стране организоване криминалне групе. Тренутна праска у коришћењу посебних доказних техника није на задовољавајућем нивоу и као најшесћи доказ који држи оптужницу је исказ жртве. То свакако указује на велику вероватноћу кршења права жртве, секундарну виктимизацију, мали број осуђујућих пресуда, благе казне за починиоце и сл..

- **Законом о одузимању имовине** проистекле из кривичног дела утврђена је могућност

привременог и трајног одузимања имовине (непокретности, покретности, других предмета и приходе) стечене вршењем кривичног дела трговине људима. Одузетом имовином управља Дирекција за

управљање одузетом имовином која функционише као део Министарства правде РС. Након окончања поступка ова имовина може прећи у трајно право коришћења, односно може прећи под режим државне имовине. По важећим међународним стандардима државе се обавезују да ову имовину користе за пружање помоћи и подршке за жртве трговине људима. У нашем законодавству није изричито предвиђено да се имовина одузета од починилаца кривичних дела трговине људима користи за помоћ и подршку жртвама али овде свакако постоји простор да се ова имовина користи за ову намену а посебно за компензацију-накнаду штете за жртве трговине људима.

- **Законом о програму заштите учесника у кривичном поступку**, уређују се услови и поступак за пружање заштите и помоћи учесницима у кривичном поступку (осумњичени, окривљени, сведок сарадник, сведок, оштећени, вештак и стручно лице) и њима блиским лицима, који су услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину. Када су у питању жртве трговине људима пракса по овом питању није на задовољавајућем нивоу.

Норме које говоре о правима жртава

Норме о правима жртава трговине људима нису ништа друго до друга страна медаље која се односи на пружање подршке и помоћи жртвама трговине људима.

- **Закон о социјалној заштити** - полазећи од система социјалне заштите треба напоменути да Закон о социјалној заштити препознаје жртве трговине људима као кориснике услуга социјалне заштите (члан 41.). У том смислу жртвама трговине људима се омогућава коришћење свих права и услуга из система социјалне заштите. Приступ у заштити сваке жртве је индивидуализован и с обзиром на могуће околности у вези жртава (њено здравствено стање, инвалидитет, ментални или психички статус, облик психичког, физичког или сексуалног насиља извршеног над жртвом). Наиме, пружају се увек услуге и подршка које су у њеном најбољем интересу и које ће на најбољи начин одговорити на потребе жртве најефикасније и најделотворније. Под законским условима обезбеђује се остваривање права на новчану социјалну помоћ, право на једнократне помоћи, родитељима деце право на дечији додатак и друга материјална давања, обезбеђује се одговарајућа правна помоћ уз обавезно благовремено информисање жртве о свим њеним правима.
- **Породични закон** - дефинише неколико важних области значајних за права жртава нарочито када се као жртва јавља дете. У том смислу породични закон дефинише корпус права детета и иста дели у три групе: право детета на живот са родитељима, право детета на одржавање породичних веза као и питање посебне пословне способности детета. У том смислу гледајући корпус права детета, свако дете има право да живи са родитељима и право да се родитељи старају о њему. Ово право може бити ограничено само судском одлуком и када је то у најбољем интересу детета. Суд може донети одлуку о одвајању детета од родитеља ако постоје разлози да се родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици. Ово је честа ситуација у пракси када се ради о трговини људима у облику принуде на брак, просјачења и сексуалне експлоатације. Даље, дете има право да потпун и правилан развој, образовање уз уважавање мишљења детета. Породични закон регулише једну јако важну област значајну за трговину људима (посебно значајну за заштиту деце жртава трговине људима) а то је област старатељске заштите. Као врло честа мера у заштити жртава трговине људима, а посебно деце, је и мера којом се одређује привремени старатељ. Примена ове мере је искључиво у надлежности

центара за социјални рад. Одређени привремени старатељ у складу са најбољим интересом детета штити права и интересе мал. детета у свим поступцима. Поступак постављања и разрешења старатеља прописан је члановима од 126. до 134. Породичног закона и такав је да је немогуће да једно лице има више старатеља. Дете које је навршило 10. годину живота и који је способан за расуђивање има право да предложи лице које ће му бити постављено за старатеља. Дужност старатеља дефинисана је одредбама Породичног закона чланом 135. закључно са чланом 140. Дужност старатеља обухвата: старање о личности, заступање, прибављање средстава за издржавање те управљање и располагање имовином стићеника. У области заштите жртава трговине људима ово се огледа у чињеници да у случају постојања индиција да су родитељи умешани у случај трговине људима када је жртва дете, дете се измешта из породице, смешта у одговарајући смештај уз обавезно постављање привременог старатеља како би се на најбољи начин заштитили интереси детета. Када су у питању малолетна лица без пратње према одредбама Породичног закона поставља се привремени старатељ од стране Центра за социјални рад а надлежни центар који поступа је онај центар на чијој територији је дете без пратње и нађено. У одређеним ситуацијама када се ради о пропустима у вршењу родитељског права могућа је примена мере корективног надоза коју примењује центар за соц. рад. Тада центар усмерава родитеље како би се исправили пропусти у вршењу родитељског права, прате да ли сама корекција има жељене ефекте. Обично ова мера долази пре најдрастичнијег исхода, а то је лишење родитеља детета родитељског права било делимично или у целини.

- **Закон о странцима** - за жртву трговине људима значајне су одредбе о регулисању боравка кад

је у питању жртва трговине људима страног држављанства. Жртви трговине људима -страног држављанства- могуће је одобрити боравак из хуманитарних разлога у трајању од 3 месеца. Уколико жртва сарађује са државним органима власти на откривању кривичног дела односно активно учествује у кривичном поступку њен привремени боравак могуће је одобрити у трајању 6 месеци. У случају активног учешћа жртве у кривичном поступку као сведока или оштећене привремени боравак могуће је одобрити у трајању од 1 године, или ако то захтевају разлози њене личне безбедности.

- **Законик о кривичном поступку** - садржи норме значајне са аспекта регулисања положаја жртве

трговине људима у поступку. У том смислу важне су норме које регулишу положај "посебно осетљивог сведока". То је онај сведок који је с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја посебно осетљив. Статус посебно осетљивог сведока вуче са собом и посебна правила о испитивању сведока. Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка (суда) који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка. Посебно осетљиви сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране.

- **Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица**

садржи одредбе, између осталог, о малолетном лицу оштећеним кривичним делом. То лице се само изузетно може саслушавати више од два пута, његово саслушање се може спровести без присуства странака и других учесника у поступку, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица

која на то имају право, питања постављају посредством судије, психолога, педагога или другог стручног лица, ако се као сведок саслушава малолетно лице које се услед природе кривичног дела налази у посебно тешком душевном стању, забрањено је вршити суочење између њега и окривљеног, малолетно лице као оштећени мора имати пуномоћника од првог саслушања окривљеног и остале одредбе којима се штите интереси малолетних оштећених у кривичном поступку.

- **Законом о програму заштите учесника у кривичном поступку**, уређују се услови и поступак за

пружање заштите и помоћи учесницима у кривичном поступку (осумњичени, окривљени, сведок сарадник, сведок, оштећени, вештак и стручно лице) и њима блиским лицима, који су услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину. Ово може да буде од значаја за права жртава трговине људима имајући у виду да се жртва трговине људима може појавити као заштићени сведок али се ова мера у пракси недовољно примењује.

- **Закон о здравственој заштити** предвиђа мере здравствене заштите жртава трговине људима

неопходне за њихов физички и психички опоравак када се ради о правима жртава у медицинском контексту. Сам Закон о здравственој заштити прописује услове под којима и страни држављани могу да остваре право на здравствену заштиту. Накнада трошкова пружене здравствене заштите не постоји када се ради о држављанима Србије који имају право на бесплатну хитну медицинску помоћ, док се у Закону прави извесна разлика када се ради о страним држављанима. Најважније је да Закон изричито предвиђа бесплатну хитну медицинску помоћ у државним здравственим установама за стране држављане који су жртве трговине људима (члан 241).

- **Закон о условима заснивања радног односа са страним држављанином** дефинише под којим

условима страни држављанин може бити запослен у РС уз напомену да се радна способност према радном законодавству Републике Србије стиче са 15. година. Према одредбама Закона о условима заснивања радног односа са страним држављанином страни држављанин и лице без држављанства може да заснује радни однос. Одобрење за заснивање радног односа са страним држављанином даје републичка, односно покрајинска организација надлежна за послове запошљавања (Национална служба за запошљавање). Страном држављанину који има одобрење за стално настањење у Републици Србији одобрење за заснивање радног односа даје се за период важења одобрења за стално настањење.

- **Закон о основама образовања и васпитања** - Република Србија као јако важну област у којој

се пружа помоћ и подршка је детету је и област образовања и васпитања. (члан 14. став1). „Свако лице има право на образовање и васпитање. Страни држављани и лица без држављанства имају право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан за држављане Републике Србије.”

Нормативни оквир у Републици Србији -стратешка документа

Најважнији стратешки документи који су релевантни за области супротстављања трговини људима и децом су: **Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији (2006)** и **Национални план акције за спровођење стратегије за период 2009-2011** уз напомену да се очекује усвајање нове Националне стратегије превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2013-2018. и првог пратећег Акционог плана (за период 2013-2015.)

Друге Стратегије од нарочитог значаја су: Национална Стратегија борбе против организованог криминала (2009), Стратегија националне безбедности (2009), Стратегија интегрисаног управљања границом у Републици Србији (2012), Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља (2008), Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији (2009), Стратегија супростављања илегалним миграцијама у Републици Србији за период 2009-2014 (2009), Стратегија за управљање миграцијама (2009), Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности (2009), Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и партнерским односима (2011), Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010 (2005.), Национална стратегија за младе (2008).

Нормативни оквир у Републици Србији - споразуми и протоколи

Споразум о сарадњи државних органа у области борбе против трговине људима, са Анексом смернице за стандардне оперативне поступке поступања са жртвама трговине људима, потписан је у новембру 2009. године од стране Министарства унутрашњих послова, правде, здравља, финансија, просвете и науке, рада и социјалне политике, чији су Министри чланови Савета за борбу против трговине људима, чиме смо у великој мери допринели успешнијем супротстављању трговини људима у Р Србији. Споразум о сарадњи државних органа у области борбе против трговине људима је потписан у циљу организовања заједничких акција и других активности, смањења фактора ризика и подложности проблему, подизања нивоа друштвене свести о проблему трговине људима као облика модерног ропства, побољшања правног оквира и националног одговора на трговину људима, унапређења статистичког праћења појаве, у циљу помоћи, заштите и спречавања секундарне виктимизације жртва/сведока од стране државних органа и правовременог препознавања проблема. Стране потписнице су се обавезале да остварују посебну и непосредну сарадњу у развијању Националног механизма за идентификацију, помоћ и заштиту жртва трговине људима, у складу са Стратегијом борбе против трговине људима у Републици Србији, а у анексу Споразума су усвојене Смернице, односно њима предвиђене стандардне оперативне процедуре за ефикасно и сигурно упућивање жртва трговине људима на низ неопходних услуга/служби, како у случајевима прекограничне трговине људима, тако и у случају трговине људима унутар граница Р Србије и заштите жртва.

Важно је напоменути да је Министарство правде донело Посебан протокол о поступању правосудних органа у заштити лица која су жртве трговине људима. Овај протокол допринеће јаснијем разумевању процедура у заштити жртва кроз конкретне смернице и инструкције усаглашене са најважнијим међународним документима у овој области који има за циљ да додатно оспособи правосудне органе за ефикасно суочавање са феноменом трговине људима у правосудном систему, што ће, самим тим, као консеквенцу имати ефекат обесхрабтивања потражње која доводи до трговине људима. Посебним протоколом правосудних органа за заштиту лица која су жртве трговине људима истакнут је Први препоручени принцип УН да су људска права жртве у центру свих напора борбе против трговине људима.

ЛИСТА ПРАВА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Сумирајући норме домаћег и међународног права може се конципирати листа права која имају жртве трговине људима. Ова листа права није коначна и свакако да је подложна допуни, а дата је из разлога како би се стекла шира слика права које жртва има. Нека од ових права су општијег односно ширег контекста и представљају уставне гаранције које има свако живо биће док су нека конкретнијег типа, али свако од њих представља један део шире целине. Важна напомена у погледу опште заштите жртва трговине људима

односно у остваривању ових права је чињеница да се у Републици Србији не прави разлика када су у питању страни држављани или домаћи држављани жртве трговине људима. Сви облици заштите који постоје биће употребљени у циљу помоћи и подршке у зависности од потреба конкретног корисника, с тим да ће нека права бити резервисана само за жртве трговине људима страног држављанства. У даљем разматрању права датих кроз листу, а упоређујући важеће норме домаћег права са међународним стандардима, јасно ће се видети недостаци нашег правног система и правци у којем треба да се крећу измене и допуне нашег законодавства.

- **Право на слободу и безбедност (сигурност)** - ово право у контексту уставне гаранције предвиђа

да свако има право на слободу и безбедност и да је могуће лишити некога слободе на основу само на основу разлога и процедуре предвиђених законом. Када говоримо о сигурности у контексту права жртава трговине људима говоримо о најважнијем аспекту заштите почевши од обезбеђења смештаја до сигурности саме жртве ради учешћа у судском поступку. Како би се остварило право на слободу и безбедност неопходна је сарадња свих организација које учествују у раду са жртвом трговине људима (полиције, тужилаштва, суда, центара за социјални рад, установа за смештај корисника, центра за заштиту жртава трговине људима, удружења грађана и др...). Дакле ово право не исцрпљује свој смисао у самом обезбеђивању смештаја или сигурности током кривичног поступка већ се током заштите жртава увек мора водити рачуна о њеној безбедности и сигурности и свака стручна процена везана за рад са жртвом увек мора да укључује ову компоненту.

- **Право на слободу кретања** -ово право је уставног односно општег карактера и није резервисано

само за жртве трговине људима. Право на слободу кретања подразумева слободу кретања без икаквих ограничења, осим оних установљених Уставом. Нико грађанима не може ограничити кретање, нити их може иселити из једног места против њихове воље, односно принудити их да бораве у једном месту против своје воље. Слобода кретања у ширем контексту права жртава обухвата и право на добровољни повратак у земљу порекла. Реализација слободе кретања и повратка жртве трговине људима у земљу порекла увек прати и горе наведена процена безбедности и сигурности жртве јер реализација ова два права је паралелан процес. Право на информисање (обухвата право да жртва буде благовремено обавештена о својим правима на погодан начин и на језику који разуме. Право на информацију односно информисање се високо котира у најзначајнијим међународним документима. Ово право може да конзумира и право на преводиоца уколико се ради о страни жртви трговине људима. С тим у вези приликом остваривања овог права ствара се обавеза свим државним органима у поступању са жртвама трговине људима, а нарочито приликом првог контакта где су сви дужни жртви трговине људима пружити све неопходне информације).

- **Право на правну помоћ и заступање** - међународне конвенције и директива 2011/36/EУ

предвиђају обавезу држава да омогуће бесплатну правну помоћ жртвама трговине људима. У РС тренутно је у процедури израда Закона о бесплатној правној помоћи. За сада се правна помоћ жртвама трговине људима пружа у постојећим институцијама система који раде на заштити жртава трговине људима (центрима за социјални рад, Центру за заштиту жртава трговине људима) као и преко међународних организација и удружења грађана. Када је у питању ова област испуњеност међународних стандарда није на задовољавајућем нивоу јер се садашња пракса сусреће са проблемом финансирања услуге заступања жртава трговине људима.

- **Право на ургентно смештање** - право на ургентно смештање нужно је повезано саостваривањем

права на безбедност жртве. Ово право се обично реализује у самом почетку заштите лица и његов значај је велики имајући у виду опасност који носи чињеница да је лице непосредно изашло из ланца трговине. Ово право није резервисано искључиво за жртве трговине људима већ и за неко лице за које сумња да је жртва трговине људима, а поступак идентификације је у току).

- **Право жртве да не буде депортована у земљу порекла као и право на добровољни повратак**

жртве у земљу порекла- репатријација (остварење овог право нужно је повезано са идентификацијом имајући у виду да је један од значаја идентификације у ствари спречавање да се према жртви трговине људима страног држављанства поступа као са илегалним мигрантом. Након стицања услова и извршених процена значајних за повратак жртве у земљу порекла жртва има право на добровољни повратак у матичну земљу који се реализује у сарадњи са надлежним органима земље у коју се жртва враћа и надлежних органа наше државе. У РС поступком добровољног повратка жртава трговине људима (и пунолетних и малолетних) координира Центар за заштиту жртава трговине људима).

- **Право на преводиоца** - Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима и Директива

2011/36/EУ предвиђа ово право као једно важнијих права из корпуса права жртва трговине људима. Значај овог права је велики имајући у виду од остварења права на преводиоца зависи остварење и других права жртава трговине људима (нпр. права на информисање жртве о њеним правима). У нашем правном оквиру не постоји јасно дефинисан формално правни механизам како би се остварило ово право. У том смислу о праву на преводиоца можемо говорити као уопштеном праву лица које учествује у неком судском поступку имајући у виду да свако лице има право да користи свој језик у поступку и да му се на његов захтев обезбеди преводилац. Међутим када говоримо о заштити жртава трговине људима где се значајан број мера заштите предузима од самог откривања, идентификације и даље кроз пружање услуга соц. заштите, у РС не постоји јасно наведена одредба о праву жртве на преводиоца. За сада као неформални механизам уз помоћ којег се ово право остварује представља обезбеђење средстава у буџету РС када се преко Центра за заштиту жртава трговине људима или средствима удружења грађана обезбеђује преводилац за жртве трговине људима страног држављанства.

- **Право на здравствену заштиту** - када се ради о правима жртава у медицинском контексту у

Закону о здравственој заштити предвиђене су мере здравствене заштите неопходне за њихов физички и психички опоравак. Сам Закон о здравственој заштити прописује услове под којима и страни држављани могу да остваре право на здравствену заштиту. Накнада трошкова пружене здравствене заштите не постоји када се ради о држављанима Србије који имају право на бесплатну хитну медицинску помоћ, док се у Закону прави извесна разлика када се ради о страним држављанима. Најважније је да Закон изричито предвиђа бесплатну хитну медицинску помоћ у државним здравственим установама за стране држављане који су жртве трговине људима (члан 241). Имајући у виду обавезе које се постављају у виду минималних међународним стандарда у овој области потребно је извршити неколико измена које ће омогућити бесплатну здравствену заштиту за сваку жртву трговине људима не правећи разлику између домаћих и страних као ни између нивоа здравствене заштите. Уз то код пружања здравствене заштите жртвама трговине људима, а када се не ради о мерама хитне заштите, требало би омогућити пружање здравствене заштите у било којој здравственој установи, а не само оној која се налази тамо где жртва има уредно пријављено здравствено осигурање.

- **Право на психолошку помоћ** (психолошка подршка, саветовање, психотераписке услуге)- Ово

право подразумева читав низ мера које се предузимају у оквиру заштите жртава трговине људима како би се психолошке последице трговине људима временом умањиле.

- **Право на привремени боравак из хуманитарних разлога** (ово право жртва трговине људима

страног држављанства остварује се из хуманитарних разлога и одобрава се у трајању од 3 месеца. Овај период се уједно у пракси и назива „периодом за размишљање“ односно „периодом опоравка“ како би се жртви трговине људима пружила неопходна помоћ и подршка и у том смислу постоји одређена несагласност са решењима из Конвенције. У овом периоду могућ је и повратак жртве у земљу порекла уколико су за то испуњени сви неопходни услови. Процедура за одобрење привременог боравка је кратка и траје три дана. Ово одобрење издаје надлежни орган МУП-а, а жртве га остварују уз подршку Центра за заштиту жртава трговине људима. Могућност продужења привременог боравка зависиће од сарадње жртве са органима гоњења. У тој ситуацији привремени боравак могуће је одобрити у трајању од 6 месеци док активно учешћа жртве у судском поступку као сведока или оштећене подразумева могућност одобрења боравка у трајању од једне године или ако то захтевају разлози безбедности. Када је у питању "боравак жртве" неопходно је извршити измене домаћег законодавства имајући у виду да су постојећа законодавна решења трпела критике релевантних међународних тела и да нису у складу са ратификованим конвенцијама.

- **Право на рад и образовање** -Законодавство Републике Србије у погледу образовања нуди

један либералан приступ остварењу права из ове области имајући у виду да страни држављани и лица без држављанства имају право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан за држављане Републике Србије. У погледу остваривања права на рад постоје одређене специфичности. Према одредбама Закона о условима заснивања радног односа, страни држављанин и лице без држављанства могу да заснује радни однос. Одобрење за заснивање радног односа у овим ситуацијама даје надлежна Национална служба за запошљавање. Страном држављанину који има одобрење за стално настањење у Републици Србији одобрење за заснивање радног односа даје се за период важења одобрења за стално настањење. Остваривање права на рад током подршке жртви у њеној интеграцији односно реинтеграцији представља важан корак ка опоравку жртве.

- **Право на забрану дискриминације** - забрана дискриминације је једно од уставних начела и

примењује се и у ситуацији када се ради о трговини људима. У том смислу свако има право на једнаку заштиту и ситуација да је неко жртва трговине људима не сме да буде основ за неповољнији положај. Повреда овог права нужно вуче и могућност на накнаде штете.

- **Право на приватност и заштиту података** - ово право извлачи се из контекста норми које садржи

Закон о заштити података о личности. Овим законом уређују се услови прикупљања и обраде података о личности, права лица чији се подаци обрађују, ограничења у погледу прикупљања и обраде података и др. Овај закон не прави разлику између малолетних и пунолетних лица као и између страних и домаћих држављана имајући у виду да овај закон претендује на примену у односу на сва физичка лица без обзира на својства истих. Оно што је од великог значаја приликом прикупљања и обраде података о личности је постојање правног основа за предузимање ових радњи. Тај правни основ представља сагласност-пристанак лица осим у ситуацијама када закон дозвољава прикупљање и обраду података и без сагласности лица (нпр. ради остварења или заштите интереса лица или другог лица, посебно здравља, живота и физичког интегритета, ради извршења обавеза одређених законом или актом надлежног органа). Имајући у виду карактеристике заштите жртава трговине људима, нарочито када се ради о ургентним потребама лица, а како

би се заштити живот и здравље, могуће је прикупљати податке и без сагласности односно пристанка жртве. Овде се ради о специфичној ситуацији имајући у виду да су често жртве трговине људима приликом изласка из ланца трговине у тешком здравственом стању и да је у тој ситуацији потребно преузети читав низ хитних мера које подразумевају координацију и размену информација и података између више субјеката који учествују у заштити жртве. У случају када се ради о лицу лишеном пословне способности сагласност даје законски заступник односно старатељ. Када је у питању прикупљање и обрада података о личности детета постоји правна празнина која доводи до недоумица у погледу питања да ли сагласност за обраду података о личности даје дете или његов законски заступник односно старатељ.

- **Право на заштиту достојанства и поштовање личности** - Људско достојанство је неприкосновено и

сви су дужни да га поштују и штите. Овде се ради о универзалном начелу на којем се заснивају људска права. Трговина људима управо представља у најширем смислу негирање овог права и губитак људског достојанства.

- **Право на мишљење** - питање „мишљења“ нарочито је значајно када се ради о малолетним жртвама трговине људима. У заштити деце жртава трговине људима, а приликом процене потреба, снага и ризика у којима се дете налази увек се узимају у обзир специфичне околности у којима се то дете налази, његове навике, стил живота (нарочито значајно код просјачења) како би се одабрале наефикасније услуге ради изналагања трајнијег решења. У дефинисању свих значајних питања у погледу заштите деце увек се у обзир узима и мишљење детета у складу са могућностима детета да исто изрази. Ово право дефинише члан 65. Породични закон који каже да свако дете које је способно да формира своје мишљење има право слободног изражавања тог мишљења. Дете има право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења. Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелашћу детета. Дете које је навршило 10. годину живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима. Право на мишљење не губи на значају и када се ради о пунолетним жртвама трговине људима али ово питање није толико осетљиво имајући у виду заштиту и предузимање мера према малолетној жртви трговине људима. Право на мишљење треба гледати у најширем контексту, а не само као изражавање прости сагласности корисника. Управо због тога ово право никако не треба одвојити ни од партиципације корисника имајући у виду да „мишљење“ корисника представља један од начина остваривања овог принципа на којем се заснива сама заштита.

- **Право на накнаду штете- компензација** - накнада штете када су у питању жртве трговине људима остварује се на два начина и то: један начин подразумева истицање имовинско правног захтева у оквиру кривичног поступка, а други кроз парнични поступак подношењем тужбе за накнаду штете. У готово сваком случају трговине људима истиче се имовинско правни захтев али пошто суд нема обавезу да о истом одлучи, кривични суд упућује жртву-оштећеног на парнични поступак. Тиме се жртви значајно отежава положај и остваривање право на накнаду штете чини готово немогуће остваривим. Иако постоји механизам за остваривање овог права исти се не примењује и показао је велику неефикасност имајући у виду да је до сада само једна жртва остварила ово право. У том смислу неопходно је редефинисати систем накнаде штете и утврдити јасан механизам који ће подразумевати постојање посебног државног програма или фонда из којег ће накнаду штете остваривати жртве насилних кривичних дела).

- **Право на материјалну подршку** - материјалну подршку у смислу овог права треба схватити шир

имајући у виду да се ради о материјалној подршци коју жртва трговине људима остварује кроз систем социјалне заштите. Материјална подршка се остварује самом чињеницом да се ради о кориснику социјалне заштите и лицу који се налази у стању социјалне потребе. Материјална подршка обухвата права на новчану социјалну помоћ, право на додатак и помоћ и негу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад, једнократне помоћи. Сваки од ових права захтева посебне услове за отварање истих. Центар за социјални рад надлежни су за поступање приликом остваривања ових права).

- **Право жртве да не буде кривично гоњена** (наше законодавство не садржи директно норму која

предвиђа некажњавање жртава трговине људима за кривична дела која су починила док су била експлоатисана. У члану 26. конвенције Савета Европе о борби против трговине људима налази се одредба о обавези држава да се у нормама домаћег права предвиди норма о некажњавању жртава. Имајући у виду да је чином ратификације међународна конвенција саставни део нашег права за сада се на тај начин ова норма уводи у правни систем Републике Србије. Одредбама чл.14. ст. 2. Кривичног законика, прописано је да нема кривичног дела уколико је искључена противправност или кривица, иако постоје сва обележја кривичног дела одређена законом. Одредбама чл.21. Кривичног законика, прописано је да није кривично дело које је учињено под дејством неодољиве силе, а уколико је кривично дело учињено под дејством силе која није неодољива или претње, учиниоцу се казна може ублажити. Нови Законик о кривичном поступку ("Службени гласник РС" 72/11 и 101/11) у члану 284. прописује да ће Јавни тужилац решењем одбацити кривичну пријаву ако из саме пријаве проистиче да је наступила застарелост или је дело обухваћено амнестијом или помиловањем или постоје друге околности које трајно искључују гоњење, може обуставити истрагу (члан 308.), обуставити поступак (члан 338.). Одредбама чл. 15. Закона о прекршајима, прописано је да нема прекршаја ако је радња прописана као прекршај учињена под утицајем силе или претње. Када је у питању некажњавање жртве неопходно је усагласити домаће законодавство са међународним стандардима.

1.2 АНАЛИЗА ДОБРИХ ПРАКСИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА СА АСПЕКТА ПРУЖАЊА УСЛУГА

Основни појмова

Потреба означава стање физиолошког, психолошког или социјалног недостатка неопходног за функционисање организма, као и тежњу да се незадовољавајуће стање превазиђе достизањем одговарајућег циља, односно успостављањем равнотеже/хомеостазе која је организму неопходна за свакодневно функционисање. Потреба може бити органске, психолошке и социјалне природе.

Услуга се у најширем смислу може схватити као активност којом се решава одређени проблем или животна тешкоћа корисника. Сви друштвени системи организовани су око задовољавања одређених потреба грађана, на пример, ради задовољавања здравствених потреба, образовних, одржавања живота и других. У том смислу сви друштвени системи обезбеђују услуге грађанима које су групама грађана или појединцима потребне ради достизања и очувања квалитета живота, односно задовољавања потреба.

Услуге социјалне заштите се дефинишу као активности пружања подршке и помоћи појединцу и породици ради побољшања, односно очувања квалитета живота, отклањања или ублажавања ризика неповољних животних околности, као и стварања могућности да самостално живе у друштву. Услуге социјалне заштите, као и услуге других система, жртвама трговине људима обезбеђују се координисано. Услуге социјалне заштите у први план стављају потребе корисника, при чему се примењује холистички приступ кориснику, а корисник се види као партнер, а не објекат заштите.

ПОТРЕБЕ ЖРТАВА КАО ОСНОВ ОБЕЗБЕЂИВАЊА УСЛУГА

Теорије и класификација потреба

Иако постоји значајан број студија и радова везаних за размере, узроке и праксе трговине људима, не постоји довољно информација о потребама жртава трговине људима и програмима за подршку/услугама којима је циљ да те потребе задовоље. Постоји већи број теорија које се баве мотивацијом и људским потребама. За потребе пружања подршке и обезбеђивања услуга корисницима у систему социјални заштите определили смо се да користимо Масловљеву теорију мотивације. Ова теорија је довољно широка, а истовремено једноставно и практично класификована, а даје основе за процену и планирање услуга за кориснике система социјални заштите. Маслов разликује пет основних група мотива, односно потреба, који су дати на Слици 1.

Слика 1. Масловљева хијерархија потреба

Ових 5 група потреба чине основне људске потребе. У њиховом задовољавању човек се сусреће са различитим препрекама, које су делом уобичајене, развојне тешкоће, које могу бити тешкоће изазваним спољашњим догађајима, односно препреке које потичу из окружења и препреке које се јављају као резултат негативних животних искустава и последица тих искустава на доживљавање и понашање особе. Масловљева теорија мотивације је хијерархијска, што значи да он сматра да је неопходно задовољавање потреба оним редом којим су наведене. Прве и основне потребе људских бића чине физиолошке потребе као што су храна, одећа, склониште. Маслов каже да уколико се оне не испуне, људска бића неће бити мотивисана да раде на испуњењу другог реда потреба, у који спадају безбедност, удобност, мир и слобода од осећања страха. Наведена прва два нивоа потреба могу се назвати основним потребама преживљавања и када се оне задовоље, код човека се јавља нови ред потреба: потреба да се воли и буде вољен од стране породице и пријатеља. Када испуни ове потребе, појединац покушава да задовољи следећи скуп потреба познатијих као потребе везивања. Након тога, наступају потребе за самопоштовањем и самопоуздањем, које се задовољавају тако што се постане компетентан и признат у друштву.

Овакво разумевање Маслова сагласно је са разумевањем приоритета потреба у систему социјалне заштите, где је одређивање основних потреба корисника у садашњем кључно за дефинисање циљева подршке и индивидуалног плана услуга. Индивидуалним планом услуга дефинишу се циљеви, активности, рокови и задужења, како би се умањиле препреке и омогућило задовољавање потреба корисника на начин и у обиму који је реално изводљив. Овај приступ у социјалној заштити усмерава помагаче у правцу задовољавања свих

потреба корисника, без обзира на ниво задовољавања претходног нивоа потреба, а у складу са реалном животном ситуацијом корисника и актуелним стањем.

Жртве трговине људима, због изложености елементима кривичног дела трговине људима које је једно од најтежих кривичних дела, развијају јасне симптоме виктимизације. Њихова способност да успоставе и одрже емотивни однос са другим особама, да самостално обављају свакодневне животне активности, однос према себи као људима вредним поштовања, према породици, деци и партнерима, могу бити привремено или трајно умањени. Како последице трауматизације могу обухватити целокупну способност за квалитетан и конструктиван живот жртве трговине људима самостално, у породици и заједници, жртвама трговине људима неопходна је подршка у дужем временском периоду, како би се негативни ефекти изложености трговине смањили минимално могуће и како би се обезбедило укључивање у заједницу, односно независни живот жртве у заједници. У циљу обезбеђивања подршке, неопходна је процена потреба и одређивање приоритета у њихово задовољавању.

Приоритет се одређује у зависности од ситуације у којој је жртва трговине затечена, што укључује интензитет трауме, природу извршеног кривичног дела, фазу трговине људима као и специфичне реакције, с обзиром да је свака особа различит по начинима реаговања на исте или сличне догађаје. У том смислу можемо разликовати неопходност хитног задовољавањем потреба, одмах и непосредно након успостављања контакта са жртвом, од континуиране подршке која се обезбеђује у дужем временском периоду. Критеријум за хитност реаговања у задовољавању потреба јесте природа потребе и степен њене угрожености. Степен угрожености потреба одређен је природом препреке у задовољавању потреба и интензитетом на који та препрека угрожава задовољавање потребе. Прва потреба која се хитно задовољава је потреба за безбедношћу, а начин задовољавања ове потребе зависи од препрека које доводе до ове потребе. Неке од најчешћих препрека су:

- недостатак сна, хране, воде, неадекватна или одећа које нема;
- висок ризик од поновног уласка у ланац трговине, напор трговаца да поново успоставе контакт са жртвом;
- немање "крова над главом" или високих фактора ризика у природном окружењу
- недовољно информација о томе како се заштити и могућим изворима подршке, неразумевања језика
- физичке и психичке повреде, болести, зависности од психоактивних супстанци и сл.

Након што се ове услуге задовоље, потребно је радити на задовољавању виших потреба: самосталност, постигнуће и самоцењење, потребе за љубављу и припадношћу, социјалне потребе, потреба за развојем личног идентитета и интегритета. У следећој табели приказане су различите потребе и могући начини задовољавања тих потреба.

ПОТРЕБЕ	УСЛУГЕ
Потреба за безбедношћу	<p>Смештај у прихватилиште за жртве трговине људима са различитим нивоом осигурања безбедности ; Смештај у установу социјални заштите; Збрињавање у здравственој установи; -хитна помоћ; - информисање; - обезбеђење преводиоца; - помоћ у натури и новчана помоћ (активности набавке одеће, обуће, лекова, хране....)</p> <p>И у хитном обезбеђивању услуга неопходно је поштовати право жртве на избор, које може бити ограничено једино њеном непосредном животном угроженошћу и проценом стручног радника да жртва у том моменту није у могућности да рационално одлучује о свом интересу.</p>
Потреба за стамбеном обезбеђеношћу;	Транзиционо (прелазно) становање; Дугорочно становање.
Запосленост и стабилност посла и прихода, економска стабилност и сигурност;	Подршка у проналажењу и задржавању посла; Подршка у стицању компетенција потребних за посао, професионална рехабилитација, радно ангажовање кроз програме и код послодаваца.
Потреба остваривања људских и грађанских права;	Правна заштита; Заступање.
Информисаност;	Превођење/језичка баријера; Курсеви учења језика.
Физичко здравље (повреде, акутне и хроничне болести); Ментално здравље (траума, депресија, анксиозност, ментални поремећај, зависност од ПАС);	<p>Медицинска помоћ - лечење трауме, депресије, страха, анксиозности, неповерења и несигурности;</p> <p>Третман злоупотребе супстанце/болести зависности, примарна, секундарна и терцијална здравствена заштита);</p> <p>Саветодавно-терапијске услуге (лични развој, развој партнерских односа, прихватање сопственог идентитета, превазилажење искуства траума, однос према свом телу, родитељство, породица....).</p>

Задовољавање физиолошких потреба;	Финансијска подршка и помоћ у природи; Остваривање права у свим системима у складу са потребама конкретне жртве.
Социјалне потребе (социјална интеграција, забава, спорт рекреација); Потребе за љубављу и припадношћу (однос са породицом, према деци, са пријатељима);	Услуге подршке породици; Организација репатријације и спајања породица.
Постигнуће и самоцењење (образовање, развој специфичних знања и вештина, учење животних вештина);	Социо-едукативне услуге (програм подршке за учење животних вештина, располагања новцем, родитељства, вештина самозаштите...., забава, социјални и други програми, радионице, групе самопомоћи, клубови); Образовање/едукација (школовање, преквалификација, радно оспособљавање...).

У обезбеђивању услуга жртвама трговине људима у ранијем период често се стављао знак једнакости између услуга и активности. Следећи приказ говори о општим услугама директне асистенције жртвама на прегледан начин илуструје разноврсне активности које се могу јавити у једној или више услуга, зависно од организације услуге.

ОПШТЕ УСЛУГЕ У ДОМЕНУ ДИРЕКТНЕ АСИСТЕНЦИЈЕ ЖРТВАМА

Детекција и идентификација	Рехабилитација	Краткорочна интервенција	Одрживо социјално укључивање
<ul style="list-style-type: none"> Детекција Идентификација Информисање жртава о правима и постојећим програмима помоћи Примарна процена потреба и упућивање Услуге превођења за жртве странце Услуге превоза за жртве идентификоване ван места боравка или места где се изводи програм помоћи 	<ul style="list-style-type: none"> Обезбеђивање смештаја у сигурној кући Обезбеђивање алтернативног смештаја Обезбеђивање хране, одеће, хигијенских средстава Ургентна медицинска помоћ Психолошка помоћ Терапијски рад Правна помоћ Осигуравање безбедности Обезбеђивање услуга превођења за странце Обезбеђивање превоза Обезбеђивање неопходних 	<ul style="list-style-type: none"> Помоћ у обезбеђивању смештаја Финансијска помоћ за куповину хране, одеће, превоз... Медицинска помоћ Помоћ у регулисању статуса: укључивање у системе социјалне и здравствене заштите, образовања, запошљавања и друго Упис у адекватне школе Укључивање на курсеве и алтернативне образовне програме Помоћ у тражењу посла 	<ul style="list-style-type: none"> Помоћ у обезбеђивању смештаја Решавање грађанскоправног статуса Помоћ члановима породице у циљу одрживог укључивања жртве: вртић, тражење посла, упис у школе и све друге потребне активности Подршка у процесу накнаде штете Правна помоћ у другим активним судским поступцима: развод брака, старатељство, оставински поступак... Помоћ у учењу,

	<p>документа и привремене дозволе боравка за странце</p> <ul style="list-style-type: none"> • Саветодавни рад • Све поменуто у месту боравка (ван шалтера) • Праћење резултата програма помоћи • Поновна процена потреба и даље упућивање 	<ul style="list-style-type: none"> • Психолошка помоћ • Терапијски рад • Породично саветовање • Породична медијација • Правна помоћ — случај трговине људима • Правно заступање • Иницијална помоћ у другим поступцима • Укључивање у рад других организација грађанског друштва и институција • Саветодавни рад • Асистенција при повратку у место боравка (и за домаће и за стране жртве) • Праћење резултата програма помоћи • Поновна процена потреба и даље упућивање 	<p>праћење школовања</p> <ul style="list-style-type: none"> • Помоћ при запошљавању, праћење радног процеса • Укључивање у рад група самопомоћи
--	---	--	---

Потребе и квалитет живота жртава трговине људима

Задовољавање потреба жртава трговине људима директно је повезано са њиховим квалитетом живота. Квалитет живота је, с једне стране, општи феномен који се најчешће у области социјалне заштите дефинише као процес сталног остваривања људских вредности. Квалитет живота можемо дефинисати и као субјективну процену сопствене добробити и задовољства животом у условима у којима једна особа живи. За квалитет живота грађана одговорна је држава, односно заједница, која треба да омогући основне услове за задовољавање потреба. Субјективни фактор задовољства одређен је бројним факторима, међу којима су важни ментално и физичко здравље, неке карактеристике личности, одлике процеса мишљења и развијених облика понашања према себи и другима. Управо у овим карактеристикама квалитета живота лежи обавеза државе да организује услове у заједници за омогућавање што квалитетнијег живота жртава. Држава, односно заједница, ову улогу остварују развојем услуга у различитим системима: здравство, образовање, саобраћај, привреда, социјална заштита и друге.

Из досадашњих разматрања јасно је да жртве трговине људима могу да користе услуге у заједници које су намењене свим грађанима једне заједнице. Њима су такође неопходне и специјализоване услуге, које су одређене специфичностима искуства трговине људима и другачијим потребама за заштиту људских права жртава. Држава има обавезу да организује услуге у заједници које на адекватан начин одговарају на потребе жртава трговине људима након изласка из ситуације експлоатације у сврху трговине људима, као и да развија механизме за превентивно деловање, који ће спречити или умањити ризик од уласка у експлоатацију

у својству жртве трговине људима, уз поштовање људских права жртава и омогућавање остваривања њихових грађанских права.

У Србији је у току усвајање платформе о основним принципима на којима се заснива рад са жртвама трговине људима и обезбеђивање услуга. Овај предлог принципа/начела сачињен је у партиципативном процесу рада центра за заштиту жртава трговине људима и специјализованих ОЦД за рад са жртвама трговине људима (АСТРА, АТИНА, ЦИМ).

ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ УСЛУГА ЖРТВАМА ТРГОВИНИ ЉУДИМА У СРБИЈИ И СВЕТУ

У овом делу текста биће укратко описано стање у Србији у погледу пружања услуга жртвама трговине људима, као и примери добре праксе када постоје.

Медицинске услуге

Већина жртава трговине људима имају одређене здравствене проблеме због различитих врста злостављања и свега осталог што доживљавају током процеса експлоатације. Неки од ових здравствених проблема укључују обољење од ХИВ-а, сексуално преносиве болести, телесне повреде, трауме, стрес, страх, тако да достизање физичког и менталног благостања жртве треба сматрати једним од приоритета. Иницијални лекарски преглед мора се обавити чак иако се на први поглед чини да је жртва савршеног здравља. Медицинска помоћ обухвата:

- Доступност и приступ ургентној медицинској заштити
- Иницијални лекарски преглед
- Решавање акутних здравствених проблема (ХИВ, сексуално преносиве болести, телесне повреде, трауме, стрес, страх)
- Евентуалне операције и лечење
- Лекарски прегледи у циљу прикупљања документације потребне за остваривање права у судским поступцима.⁴

Препорука ИОМ-а је да свако прихватилиште треба да пружа медицинску помоћ на лицу места, или да има развијене механизме упућивања како би се жртвама пружила одговарајућа медицинска нега.

Посебна пажња у систему здравствене заштите усмерена је на групације становништва које су изложене повећаном ризику обољевања, раном откривању болести од већег социјално медицинског значаја и здравственој заштити социјално угроженог становништва: У том смислу здравствена заштита обухвата:

- Децу до навршених 15 година, школску децу и студенте до краја прописаног редовног школовања, а најкасније до 26 године живота
- Жене у вези са планирањем породице, као и у току трудноће, порођаја и материнства
- Лица старија од 65 година живота
- Особе са инвалидитетом и ментално недовољно развијена лица

⁴Malinowski R., Odera T. (2011), *Guidelines for Assisting Victims of Human Trafficking in the East Africa Region*, International Organisation for Migration, p. 29.

- Лица која болују од ХИВ инфекције или других заразних болести које су утврђене посебним законом
- Монахиње и монахе
- Материјално необезбеђена лица која примају материјално обезбеђење по прописима о социјалној заштити и заштити бораца и војних инвалида рада, као и чланове њихових породица, ако нису здравствено осигурани
- Кориснике сталних новчаних помоћи по прописима о социјалној заштити
- Незапослена лица и друге категорије социјално угрожених лица чији су месечни приходи испод прихода утврђених у складу са законом којим се уређује здравствено осигурање
- Кориснике помоћи чланова породице чији је хранилац на одслужењу војног рока
- Лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици.⁵

Пацијент има право на: доступност здравствене заштите, информисање, обавештавање, слободан избор лекара, приватност и поверљивост информација, самоодлучивање и пристанак, увид у медицинску документацију, право на тајност података, на подношење приговора и право на накнаду штете.

Законом су посебно уређена питања здравствене заштите странаца, лица без држављанства, избеглица и тражиоца азила. Ова лица имају право на здравствену заштиту ако су настањена у Србији, привремено бораве или пролазе преко њене територије. Средства за покривање трошкова обезбеђују се из буџета Републике.⁶

У 2007. години регистрована је 301 државна здравствена установа док се број приватних креће око 5000. Било је укупно 39.880 болничких постеља или 538,1 на 100.000 становника.

Проблеми са којима се жртве трговине људима најчешће сусрећу у медицинским институцијама у Србији су неинформисаност медицинских радника о проблему трговине људима и несензибилисаност за њихове проблеме. Најбољи доказ за то је податак да од почетка рада АСТРА СОС телефона до данас ниједан лекар или медицински радник није пријавио сумњу о потенцијалној жртви трговине људима којој је пружио помоћ (у периоду од 2000 до 2010. године).⁷

Без обзира да ли се медицинска помоћ пружа у самом прихватилишту или се жртве упућују у другу установу, са физичким лицима која нису запослена у прихватилишту а пружају медицинску помоћ жртви потребно је имати писани споразум о пружању медицинске неге. Без обзира да ли је медицинска нега обезбеђена од стране јавне или приватне здравствене установе, или НВО, у споразуму о пружању услуга треба да буду наведени: услови за пружање услуге, стандарди заштите, поверљивост и трошкови медицинских услуга. У том смислу, било би добро да прихватилишта која тренутно раде имају потписане уговоре са локалним здравственим установама како би могли да адекватно одговоре на потребе жртава трговине људима.

Смештај жртава

Жртвама које не могу или не желе да се одмах врате у своју породицу, које нису у стању да се брину о себи и немају место пребивалишта, или за које и даље постоји безбедносни ризик је неопходно обезбедити адекватан смештај. За услугу прихватилишта неопходно је развити стандардизовану праксу међу пружаоцима услуга којима је задатак да омогуће привремену и безбедан смештај за жртве

⁵ Члан 13., Закон о здравственој заштити, „Службени гласник РС“, бр.107/05.

⁶ Вуковић Д. (2009), *Системи социјалне сигурности*, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, стр. 140.

⁷ АСТРА (2011), *Трговина људима у Републици Србији, Извештај за период 2000-2010*, Београд, стр. 219.

С обзиром на специфичност ситуације, можемо разликовати две различите врсте услуга у односу на потребе жртве и услове коришћења услуга: услуге оријентисане на обезбеђивање ургентног смештаја и услуге оријентисане на обезбеђивање привременог смештаја. Ове услуге се наводе заједно и зато што један исти пружалац услуга може да има услове прилагођене за задовољење обе ове потребе.

На основу тога, могу се разликовати следеће врсте смештаја:

1. Непосредан, безбедан и краткорочан смештај – У појединим ситуацијама се задовољавају ургентне потребе жртава. Најосновнији и најнепосреднији критеријум за успостављање оваквог вида смештаја је потреба жртве за склоништем, док се не контактирају друге организације које пружају услуге. У овим склоништима жртва је заштићена од трафикера и има приступ краткорочној помоћи која укључује основну медицинску негу, краткорочно саветовање, правну помоћ.
2. Привремен, али сигуран смештај са могућностима да се у њему задовоље друге потребе жртве.
3. Прелазно становање, “куће на пола пута” – основни елементи ове врсте смештаја су: подржавајуће окружење, информисаност и приступ доступним услугама.
4. Самостално становање уз неки вид подршке – У појединим околностима, жртве ће бити у толико лошем здравственом стању (нпр. заражене ХИВ вирусом), да ће им потреба за смештајем постати перманентна.⁸

За све радње обезбеђивања смештаја неопходан је информисан пристанак жртве, као један од принципа директне асистенције. Пружалац услуга мора објаснити жртви све релевантне процедуре на начин на који она то разуме, пре него што затражи сагласност за започињање било каквих радњи.

Поларис, једна од водећих организација у борби против трговине људима и модерног ропства на глобалном нивоу, 2012. године је спровела истраживање⁹ на територији САД-а којим су утврђени капацитети за смештај жртава трговине људима у САД. Према резултатима истраживања, укупан број кревета у које жртве могу бити смештене је 1.644. Од тог броја, 529 кревета намењено је искључиво жртвама трговине људима (1 на 601.134 становника). С обзиром да САД према последњем попису има око 318.000.000 становника, то значи да у просеку, један кревет намењен искључиво жртвама трговине људима покрива 601.134 становника. На жртве сексуалне експлоатације је ограничено 348 (66%) кревета, док је њих 181 намењено жртвама радне експлоатације. Мушкарцима је доступно 117 кревета, од којих су 2 искључиво намењена за овај пол. Број додатних кревета које жртве трговине људима могу користити, а који нису специфично намењени њима је 1.115 (1 на 285.201 становника).

Уколико се ови подаци упореде са стањем у Србији, може се доћи до следећих података. Тренутно једино привремена кућа Атине, са капацитетом од шест места, пружа смештај искључиво намењен жртвама трговине људима. Прихватилиште Центра за заштиту жртава трговине људима, које такође броји капацитет од шест места, још увек је у фази отварања. Са отвореним прихватилиштем, то би било 12 места, односно један кревет намењен искључиво жртвама трговине људима би покривао 598.905 становника – што би био исти стандард као у САД-у.

Жртве трговине људима у САД-у могу бити корисници услуга прихватилишта на дугорочном нивоу у трајању од 3 до 18 месеци.¹⁰ Услуге прихватилишта у Србији пружају се најдуже у трајању до 6 месеци¹¹, док је према

⁸ UNODC (2005), *Toolkit to Combat Trafficking in Persons*, Global Programme, p. 403.

⁹ Polaris Project (2012), *Educators and Human Trafficking: In-Depth Review, Shelter Beds for Human Trafficking Survivors in the United States*, p. 1.

¹⁰ Alimchandani A., Lemma S. (2006), *Transitional Housing Toolkit for Anti-trafficking Service Providers*, p. 17.

Правилнику прихватилишта Центра за заштиту жртава трговине људима који још није ступио на снагу предвиђено трајање ове услуге до 9 месеци. У том смислу можда би приликом измена правилника било добро увести могућност продужетка боравка жртве у прихватилишту уколико је то потребно.

Услуга смештаја, осим обезбеђивања адекватног пребивалишта усмерена на успостављање осећања сигурности као основе за даљи напредак и оснаживање корисника, ради подизања њихове способности за безбедан живот и укључивање у заједницу.¹²Прецизне карактеристике сваког прихватилишта зависе од расположивости просторија, средстава и капацитета подршке. Међутим, свако прихватилиште би требало да пружа 24-часовне услуге и да се састоји од следећег:

- Кухиња и трпезарија
- Дневни боравак
- Купатило
- Спаваће собе
- Просторија за приватно саветовање
- Просторија за лекарске прегледе
- Канцеларија за особље
- Складиште (остава)

Један од модела прихватилишта у САД-у, који могу послужити као пример добре праксе заштите жртава, јесте облик свратишта који комбинује смештај и саветовање (*Дроп ин анд цонцелинг центерс*). Они представљају везу између специјализованих служби, полиције, теренских агенција и других институција које долазе у непосредни контакт са потенцијалним жртвама. Ови центри пружају услуге почетног саветовања, почетне процене социјалних, медицинских и психолошких потреба и врше даље упућивање жртве. То би био добар модел прихватилишта које треба да отвори Центар за заштиту жртава трговине људима.

С обзиром да је један од основних принципа савременог социјалног рада, приступ усмерен на корисника, контекстуално специфичан, не препоручује се наметање идеалног типа становања за жртве трговине људима. Препорука за организације које креирају услуге транзиционог становања је да би оне требало да буду прилагођене специфичним потребама сваког корисника појединачно, у оквиру ограничених капацитета сваке организације која пружа услуге. Намећу се два модела смештаја жртава у зависности од организације послова – интегрисани модел и сигурне куће. Први модел је користан за кориснике који захтевају обимну подршку, јер све услуге у које спада и становање и вођење случаја обезбеђује једна организација. Овај вид централизованог пружања услуга омогућава корисницима да лакше изграде односе са пружаоцима услуга и осталим особама у контролисаном окружењу.

“*Deborah’s Gate*”, у Ванкуверу¹³ је једини програм ове врсте у Канади, нудећи сигуран смештај и свеобухватне услуге жртвама трговине људима. Има капацитет од десет кревета и смештај могу добити жртве сексуалне и радне експлоатације. Поседује и телефонску линију отворену 24 сата, али је највише корисника упућено од стране полиције, цркве, прихватилишта за жртве насиља. Приликом пружања услуга, “*Deborah’s Gate*” употребљава приступ базиран на људским правима, са акцентом на враћању самоопредељења жртвама.

¹¹ Члан 25, Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, “Службени гласник” РС, бр. 42/13.

¹² Ибид.

¹³ Deborah’s Gate, <http://www.deborahsgate.ca/>.

Једна од компоненти заштите је процена ризика за сваког корисника, укључујући развој животних вештина, културно осетљиво саветовање и медицинске услуге.

Сигурне куће представљају један вид смештаја жртава трговине људима. Најчешће је пружалац услуге сигурна кућа задужене су за услугу прихватилишта, док друге организације за пружање услуга одговорне за вођење случаја и пружање осталих услуга за жртве које се налазе у сигурној кући. Овај тип смештаја смањује финансијске трошкове и трошкове људских ресурса.

У Србији не постоје сигурне куће специјализоване за жртве трговине људима. На територије републике постоји 14 сигурних кућа/прихватилишта за жене које су преживеле неки вид насиља, и то у следећим градовима: Нови Сад, Крагујевац, Зрењанин, Београд, Власотинце, Јагодина, Сомбор, Ниш, Панчево, Врање, Лесковац, Ваљево, Кикинда, Шабац.¹⁴ Проблем је што све ове сигурне куће немају стручне капацитете да би примали жртве трговине људима. У Републици Србији нема објеката за смештај жртава мушког пола.¹⁵

Потребе деце за услугом прихватилишта су другачије од потреба одраслих жртава, тако да прихватилишта морају на неки начин бити прилагођена и доступна посебно деци. С обзиром да су деца вулнерабилнија због њихових година, потребно им је безбедније окружење за дужи временски период него за одрасле.

Систем заштите и помоћи деци жртвама трговине људима треба да садржи критеријуме за одговарајућу идентификацију детета, механизме за упућивање детета специјализованим службама, процедуре за именовање старатеља који ће обезбедити поступања и одлуке у складу са најбољим интересима детета, мере за регулисање резиденцијалног статуса, помоћ при рехабилитацији и (ре)интеграцији, као и мере за заштиту деце сведока и жртава трговине и одговарајући приступ правди.¹⁶

У Србији не постоји специјализовано прихватилиште за децу жртве трговине и она често бивају смештена у неку од установа социјалне заштите (најчешће у установу за смештај деце без родитељског старања), када се не врате у своју примарну породицу. Тада им се за старатеља поставља надлежна особа из центра за социјални рад. Често се користе алтернативни начини смештаја, као што је специјализовано старатељство, јер се услед негативних последица које са собом носи трговина људима, та деца не могу сместити у хранитељске породице са уобичајеном обуком.

Организације се често боре да уравнотеже захтеве донатора са потребама клијената, или међусобно конкуришу за ограничене изворе финансирања. У САД-у, многе организације се финансирају на федералном нивоу. Такође, финансирање се врши алтернативним начинима, преко приватних фондација, корпорација, појединачних донатора и инвеститора.

Правна помоћ

Важност правне помоћи се огледа у томе што жртвама омогућује да остваре сва права, односно потврђује да су им основна људска права поштована. Одређена права која им припадају из неких разлога нису остварена, од којих се најчешће наводе неинформисаност, језичке баријере и непознавање правних процедура и законског оквира. Услуге треба да буду доступне жртви од почетка до краја судског поступка, како би се избегла секундарна траума и омогућила партиципација жртве током целог тока поступка.

¹⁴ Списак сигурних кућа сачињен је у оквиру пројекта „Дијалогом до заустављања насиља према женама и деци” који је Мрежа ЖПН реализовала у партнерству са УНИЦЕФ Канцеларијом у Београду, подржана средствима Европске Уније. Интервјуисањем представника/представница институција сачињен је списак услуга.

¹⁵ ГРЕТА извештај, 2014.

¹⁶ АСТРА (2011), *Трговина људима у Републици Србији, Извештај за период 2000-2010*, Београд.

Правна помоћ уобичајено садржи:

- Саветодавну и прелиминарну помоћ жртви након што је идентификована
- Информисање о: свим правним процедурама, укључујући грађанске и кривичне поступке; раду институција за спровођење закона, могућим ризицима, њиховој улози током сведочења и могућности заштите током истраге и суђења; могућности подношења грађанске парнице за накнаду штете и повреда током процеса трговине
- Услуге саветовања и подршке за време, пре и током сведочења
- Правне услуге за мигранте и имигранте: информације везане за миграције, провера дестинација, визних режима, нострификација диплома, провера документације везане за наставак школовања, радног законодавства, уговора
- Помоћ у остваривању права на новчану социјалну помоћ и накнаду за финансијске губитке и трошкове који нису проузроковани кривицом жртве.

У Републици Србији не постоји закон о бесплатној правној помоћи, нити постоји икаква правна услуга специјализована за жртве трговине људима. Према извештају ГРЕТА-е за 2013. годину, невладина организација АСТРА је потрошила око 32.000 евра на заступање жртава трговине људима. Центар за заштиту жртава трговине људима је за ангажовање адвоката са своје буџетске линије утрошио 210.550 динара (око 1.834 евра) у 2012. години и 264.700 динара (око 2.306 евра) до краја августа 2013. године. Од оснивања Центра у јуну 2012. године, помоћ адвоката добило је 28 жртава трговине људима. У 2013. години, ангажовање адвоката обезбедила је и невладина организација Астра у четири случаја. Четири жртве трговине људима (међу којима су три детета) добиле су бесплатну адвокатску помоћ ангажовањем адвоката од стране суда. Право на правну помоћ за сведоке у осетљивом положају (укључујући жртве трговине људима) предвиђено новим Закоником о кривичном поступку. Министарство правде и државне управе образовало је радну групу за израду Закона о бесплатној правној помоћи. Нацрт Закона је требао бити завршен до краја 2013. године и достављен Савету Европе ради давања експертизе.

Иако не постоје бесплатне специјализоване правне услуге за жртве трговине људима, поједине општине у Србији пружају бесплатну правну помоћ женама које су преживеле насиље. У питању су следеће општине (има их 14, а у загради су набројане бесплатне услуге које пружају):

- Бачка Топола (писање поднесака/тужби; информисање и правно саветовање)
- Кикинда (писање поднесака/тужби; информисање и правно саветовање; правно саветовање и подршка у случајевима насиља)
- Крагујевац (писање поднесака/тужби; информисање и правно саветовање; попуњавање формулара; прибављање докумената; заступање на суду)
- Краљево (информисање и правно саветовање; правна помоћ заштитника грађана и његовог заменика)
- Крушевац (писање поднесака/тужби; информисање и правно саветовање)
- Лесковац (писање поднесака/тужби; информисање и правно саветовање; заступање на суду)
- Нови Пазар (писање поднесака/тужби; информисање и правно заступање)
- Нови Сад (писање поднесака/тужби; прибављање докумената; попуњавање формулара; информисање и правно саветовање; заступање на суду)
- Нови Бечеј (прибављање докумената; попуњавање формулара; информисање и правно саветовање)

- Ниш (писање поднеска/тужби; попуњавање формулара; информисање и правно саветовање)
- Смедеревска Паланка (писање поднесака/тужби; прибављање докумената; попуњавање формулара; информисање и правно саветовање)
- Врање (писање поднесака/тужби; прибављање докумената; попуњавање формулара; информисање и правно саветовање, заступање на суду)
- Власотинце (попуњавање формулара, информисање и правно заступање)
- Вршац (писање поднесака/тужби; прибављање докумената; информисање и правно саветовање – све три услуге пружа ЦСР).¹⁷

Члан 6. Палермо протокола поставља обавезу државама потписницама да осигурају мере које жртвама трговине људима пружају могућност надокнаде за претрпљену штету. Правни систем Србије гарантује остваривање права на добијање обештећења за претрпљену штету и у кривичном и у грађанском поступку. Од увођења кривичног дела трговине људима до 31. децембра 2010. године ниједна жртва трговине људима у Србији није добила компензацију. Та пракса је настављана и наредних година. Само се један парнични поступак односио на накнаду штете проузроковане извршењем кривичног дела трговине људима и он је вођен 2013. године.

*Office of Crime Victim Services*¹⁸ у САД-у нуди услуге информисања жртвама у њиховим правима у кривичноправном поступку и помоћ у остваривању истих, као и накнаду за одређене финансијске губитке за жртве насиља и чланове породице преминулих жртава. *Crime Victim Compensation (CVC)* надокнађује трошкове који произилазе из криминалног акта. Водич за жртве које потражују овакав вид надокнаде је следећи: злочин мора да се пријави у року од 5 дана од момента извршења; захтев за накнаду штете мора се пријавити у року од годину дана од извршења кривичног дела. Жртве које су биле малолетне у време извршења кривичног дела могу да поднесу накнаду до своје 19-е године. За захтеве који испуњавају услове, доступно је до 40.000 \$ и тај новац укључује: Трошкове медицинских и стоматолошких прегледа и рецепата; губитак подршке који би се добио од преминуле жртве; трошкови замене одеће и постељине до 300\$; замена имовине која је задржана као доказ и постала неупотребљива; додатних 2000\$ због трошкова евентуалне сахране.

Психолошка подршка и саветодавно-терапијске услуге

Психолошка подршка укључује саветовање у општем смислу и терапију лечења трауме. Услуге саветовања треба да пружа само добро обучен професионални кадар. За већину жртва, сесије саветовања се фокусирају на развој стратегије и механизма за решавање проблема везаних за исходе који су неопходни жртвама, као што су:

- Обнављање емоционалне и физичке стабилности и благостања
- Лична безбедност и безбедност чланова породице
- Избегавање кривичних казни и санкција
- Сарадња са агенцијама за спровођење закона у правном поступку против осумњичених за трговину људима

¹⁷ На листи се налазе само градске управе/општине у којима су организације чланице Мреже ЖПН, спровеле истраживање о пружаоцима социјалних услуга у локалној заједници у оквиру регионалног пројекта “Заштита деце од насиља у Југоисточној Европи” који Мрежа ЖПН реализује у сарадњи са УНИЦЕФ-ом. Доступно на сајту: <http://www.zeneprotivnasilja.net/usluge-u-zajednici/beograd/pravna-pomoc>.

¹⁸<http://www.doj.state.wi.us/ocvs/office-crime-victim-services>.

- Начини контактирања чланова породице и повратак у породицу и заједницу уколико жртва тако одлучи
- Реакција породице и заједнице на одсуство и могући повратак жртве
- Неопходан временски оквир за финализирање папирологије, обраду докумената и релевантне судске поступке
- Подршка у кризним моментима.¹⁹

Начини пружања психолошке помоћи жртви може бити различит: психотерапија, групна терапија, групе самопомоћи, породично саветовање и медијација, као и различити видови саветодавног усмеравања. Психолошку подршку обезбеђује систем социјални заштите кроз саветодавно терапијске услуге, као и здравство. Психосоцијални приступ у пружању услуга жртвама трговине људима значи да стручни радници морају бити свесни психолошког стања жртве и њених ранијих искустава са емотивне тачке гледишта, као и културолошких аспеката целог процеса заштите, док пружају услуге социјалне заштите жртвама. Психосоцијална подршка се пружа током обезбеђивања егзистенције и задовољавања непосредних потреба жртве (безбедни смештај), као и током дугорочних програма помоћи чији је да жртвама омогуће реинтеграцију и инклузију (становање, здравствена заштита, правна помоћ, образовање и стручна обука).

Психосоцијална нега (у прихватишту) је интегрисана интервенција чији је циљ пружање холистичке заштите женама у прихватиштима које се ту налазе због тешких и трауматичних животних околности. Од кључне важности је да се схвати да је психосоцијална нега важна у поновној изградњи живота жена у прихватиштима у омогућити им да се укључе у пут опоравка. Психосоцијална нега је холистичка када је интегрисана заједно са спектром заштите која се спроводи у прихватишту. Нега се спроводи у следећих 7 базичних психосоцијалних интервенција: кризне интервенције, брига о себи, медицинске услуге, помоћ и становању и издржавању, сарадничке интервенције (*паралегал интервенционс*), породичне интервенције, саветовање за жене у невољи. Интервенције се врше на три нивоа:

1. *Интервенције на индивидуалном нивоу*
 - Омогућити жртви да подели осећања и страхове
 - Индивидуално саветовање
 - Кризне интервенције
 - Емоционална прва помоћ
 - Екстернализација интереса
 - Релаксација
 - Духовност
 - Услуге менталног здравља
2. *Интервенције на породичном нивоу*
 - Унапређење социјалне и породичне подршке
 - Управљање породичним конфликтима
 - Реинтеграција породице
3. *Интервенције на нивоу заједнице*
 - Рехабилитација и реинтеграција
 - Професионална рехабилитација

¹⁹ Malinowski R., Odera T. (2011), *Guidelines for Assisting Victims of Human Trafficking in the East Africa Region*, International Organisation for Migration, p. 30.

- Услуге упућивања
- Учење животних вештина
- Унапређење социјалне подршке
- Умрежавање.²⁰

Стратешки план УНИЦЕФ-а из 2006., указује да су четири нивоа интервенције укључена у развој психосоцијалне подршке за децу, која су у кореспонденцији са услугама:

Ниво 1: Основне услуге и безбедност– подстичу безбедно и подржавајуће окружење. Ове услуге гарантују задовољавање основних потреба заједнице, као што су исхрана, вода, санитарије, издржавање и финансијска помоћ

Ниво 2: Подршка породице и заједнице– фокус је на превенцији. Подршка укључе рекреативне активности, школовање и друге образовне активности, активности праћења и реунификације породице., активности издржавања, групе за подршку одраслих и вршњака

Ниво 3: Фокусиране, неспецијализоване услуге за групе под ризиком, подразумева структуриране групе за подршку, рехабилитационе, реинтеграционе и програме за опоравак.

Ниво 4: Специјализоване услуге, фокусиране на лечење и интервентну негу.

Ови нивои се могу применити и на жртве трговине људима.

Образовање, стручно оспособљавање и усавршавање

Пружаоци услуга могу посредовати, односно олакшати поновни улазак жртве у систем образовања, укључујући и описмењавање. Основно и средње образовање је бесплатно и важно је да му жртве, а поготово деца, имају приступ. Уколико је жртва мотивисана да настави даље школовање, неопходно је вршити иницијативу за добијање стипендија или обезбеђивања других начина финансијске подршке. Када је образовање део плана укључивања жртве, препорука је да буде уписана у образовну установу која се налази у близини њеног места становања.

Стручно оспособљавање је важан елемент у плану социјалног укључивања жртве, јер доприноси одрживости плана повећавањем самопоуздања и шанси за запошљавањем жртве, као и развијањем животних вештина. Пружаоци услуга треба да поставе реалне циљеве запошљавања који одговарају старости, способностима, вештинама, нивоу образовања жртве, као и потребама за одређеним кадром и могућностима запошљавања на датој локацији. Као примере добре праксе можемо да наведемо филијала *Гудвилл Индустриес*²¹ нуди разне едукативне програме за описмењавање, учење енглеског језика (за недржављане), стицање средњошколске дипломе, програме додатне наставе за младе, едукативне програме за особе са сметњама у развоју. *Цареер Оне Стоп*²² има широку базу података везаних за помоћ при запошљавању и локалне контакте за школовање.

Обезбеђивање периода опоравка и размишљања (рефлексивног периода)

Приликом пружања услуга важно је водити рачуна да услуге буду доступне жртвама трговине људима без обзира да ли постоје чврсти докази или не, односно да ли жртва у почетку жели да разговара о искуствима

²⁰ Sekar K. (2011), *Psychosocial Care for Woman in Shelter Homes*, UNDOC, New Delhi.

²¹ <http://www.goodwill.org/find-jobs-and-services/>.

²² <http://www.careeronestop.org>.

која је доживела. Период опоравка и размишљања је временски период који се обезбеђује особи за коју се претпоставља да је жртва трговине људима, како би се одморила, ослободила утицаја трговца људима, сагледала своју тренутну ситуацију и размотрила будуће кораке, укључујући и одлуку о сведочењу против починилаца.²³

Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима налаже државама потписницама да у својим домаћим законима дефинишу период опоравка и размишљања у трајању од минимално 30 дана, онда када постоји и најмања индиција да је та особа жртва трговине људима. Два услова прописана у члану 14(1) о издавању боравишних дозвола јесу да је боравак жртве на територији „неопходан због његове/њене личне ситуације“, или „неопходан ради сарадње са надлежним органима у истражном или кривичном поступку“. Период размишљања има више циљева, с обзиром на то да спречава да жртва буде одмах депортована и омогућава јој да отпочне процес опоравка, затим да избегне евентуалну освету трговаца и ослободи се њиховог утицаја, донесе информисану одлуку о могућностима које су пред њом, нпр. да ли ће учествовати у кривичном поступку, да ли ће поднети имовинскоправни захтев и/или да ли ће учествовати у програму помоћи.

Жртвама странцима омогућено одобравање привременог боравка у Србији у трајању од три месеца, из хуманитарних разлога – ради пружања заштите и помоћи у опоравку и повратка у земљу порекла или претходног пребивалишта.

Уколико је жртви неопходно обезбедити репатријацију или повратак у земљу порекла, пружаоци услуга морају на одређени одређени начин тај процес олакшати:

- Припремом жртве за повратак
- Заштитом од стигматизације
- Прибављањем неопходних путних докумената
- Прибављањем одобрења за путовање уколико се захтевају
- Информисањем органа за спровођење закона о било каквим питањима везаним за сигурност и безбедност жртве
- Информисањем релевантних органа у заједници у коју се жртва враћа
- Пратњом током путовања.

²³АСТРА (2011), *Трговина људима у Републици Србији, Извештај за период 2000-2010*, Београд, стр. 257.

ДРУГИ ДЕО

2.1 ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА ГРАЂАНА ПРЕМА ТРГОВИНИ ЉУДИМА

Ставови грађана према трговини људима испитани су путем телефонске анкете, којом је обухваћено 600 грађана. Анкета је спроведена на територији града Пирота, Сремске Митровице и Смедерева. Структура узорка је таква да 49.0% узорка чине мушкарци (N=294), а 51.0% чине жене (N=306). Старост испитаника кретала се од 18 до 90 година, а просечан узраст био је 48 година (M=48.25, СД=16.97). Структура по образовању је таква да је 32.8% испитаника имало основно образовање (N=297), 50.3% средње (N=302) и 16.9% високо и више образовање (N=101).

На основу резултате анкете можемо да закључимо да су грађани генерално информисани да постоји трговина људима, при чему за трговину људима није чуло тек 5.6% грађана. Исто тако, велики број грађана сматра да треба да грађани треба да имају активну улогу у супротстављају трговини људима. Иако тек 41.2% грађана сматра да је безбедно пријавити трговину људима, чак 86.9% показује спремност да ово кривично део пријави. На основу овога можемо да закључимо да је већина грађана чула за трговину људима, а и да постоји висока спремност грађана да се укључе у супротстављање трговини људима.

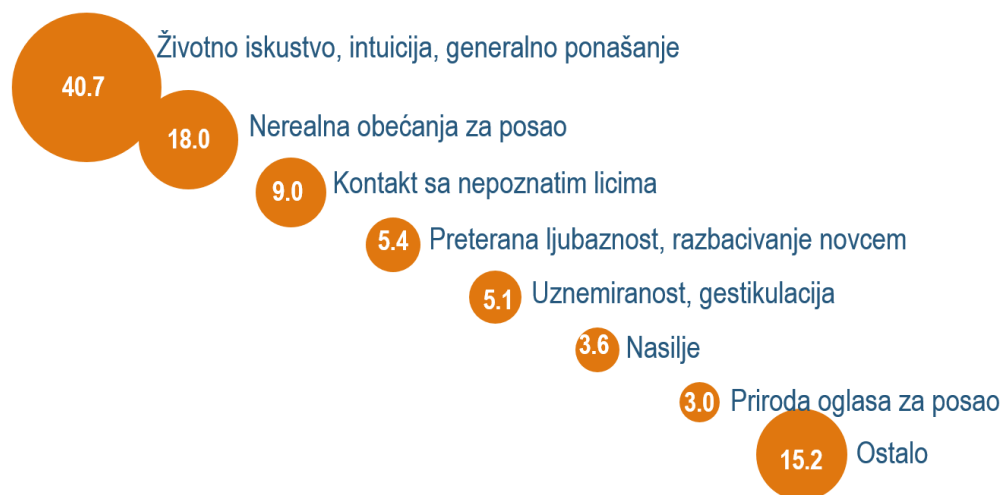
Ипак веома мали број грађана има дубљи увод у то шта је то трговина људима. На питање о томе да својим речима дефинишу трговину људима највећи број грађана (35.1%), одговорило је да не зна или је само поновили да је то продавање људи. Највећи број преосталих грађана (25.4%) трговину људима дефинише као нестанак жена, најчешће путем отмице, а у циљу сексуалне експлоатације, а затим као трговину децом или киднаповање деце (16.3%).

Слика 1. Перцепција трговине људима од стране грађана

Исто тако, грађани нису упознати ни са показатељима да у одређеној ситуацији може да се ради о трговини људима, па тек 20.6% грађана сматра да би знало да препозна ситуацију трговине људима. Чак 40.7% грађана сматра да би трговину људима препознала на основу животног искуства, односно уопштено преко понашања, при чему се карактеристике понашања не спецификују (Слика 2).

Слика 2. Перцепција индикатора трговине људима од стране грађана

На основу ових података можемо да закључимо да су грађани немају довољно сазнања о трговини људима да би могли да заштите себе од трговине људима, односно да би могли да узму активнију улогу у препознавању трговине људима. То значајно ограничава улогу грађана у превенцији/самозаштити и идентификацији жртава трговине људима.

Резултати указују да постоји и значајан ниво предрасуда, при чему чак 50.5% грађана сматра да су жртве трговине људима делом одговорне за свој положај. Како 27.2% грађана изражава противљење томе да жртве трговине људима, након што су изашле из ситуације експлоатације, станују у њиховом комшилуку, може се закључати да према жртвама трговине људима постоји и висока социјална дистанца. Овакви ставови грађана могу да представљају баријеру за укључивање жртава трговине људима у друштво.

2.2 СТАВОВИ СТРУЧНИХ РАДНИКА ЗАПОСЛЕНИХ У ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД О ТРГОВИНИ ЉУДИМА

Ставови стручних радника испитани кроз анкетно истраживање. Анкета је дистрибуирана преко интернета и њом је обухваћен 41 стручни радник из трицентра за социјални рад (ЦСР Пирот, ЦСР Сремска Митровица и Смедерево).

Нејвећи број стручних радника (92,7%) сматра да је супротстављање трговини људима подједнако важна активност центра за социјални рад као и било која друга. Обуке на тему заштите жртава трговине људима до сада је похађало 51.2%, што указује на висок ниво укључености у обуке иако се ради о релативно новој области рада за социјалну заштиту. Исто тако, 26.8% радника је до сада имало искуство рада са жртвама трговине људима.

Предрасуде према жртвама трговине људима су ниже него међу грађанима. Ипак, чак 31.7% стручних радника сматра да су жртве трговине људима делимично одговорне за то што су постале жртве. Социјална дистанца је код стручних радника значајно нижа него у општој популацији и тек 2.4% стручних радника наводи да би им сметало да им жртва буде комшија, након што је изашла из ланца трговине људима.

Разумевање трговине људима и улоге центра за социјални рад у процесу супротстављања трговини људима испитано је и кроз упитник који се састојао из 20 питања. У просеку, стручни радници тачан одговор дали су на 15 питања (M=14.63, СД=2.16), а распон тачних одговора кретао се од 9 до 18. Највећи број нетачних одговора стручни радници имали су на питању које се односи на улогу стручног радника у раду са жртвом. Наиме, 82.9% стручних радника сматра да у контакту са потенцијом жртвом треба да сазна што више информација о ситуацији и карактеристикама експлоатације. То је супротно праву жртву на период рефлексije, којим се жртви гарантује период од 3 месеца у оквиру којег не мора уколико не жели да разговора о детаљима експлоатације и другим доживљајима везаним за трговину људима. Исто тако, већина стручних радника не зна да разликује кријумчарење људима од трговине људи, као ни ситуације просјачење, од ситуације трговине људима, па често просјачење директно изједначавају са трговином људима. Процент тачних одговора на различита питања дат је у оквиру Табеле 2.

Табела 2. Процент тачних одговора стручних радника на питања у вези са трговином људима

	Н	%
Уколико неко планира транспорт деце у циљу експлоатације, а до тога још није дошло, онда то није трговина људима.	35	85.4
Трговина људима и кријумчарење људима се не разликује много.	14	34.1
Деца која просе су аутоматски и жртве трговине људима.	25	34.1
Да би се дечје прошња окарактерисала као трговина људима деца морају да буду приморана на то.	26	63.4
Центар за социјални рад увек треба да се консултује са Центром за заштиту жртава трговине људима када сумња да је нека особа жртва трговине људима.	37	90.2
Уколико је особа знала да ће радити у сексуалној индустрији, не може се после рећи да је жртва трговине људима.	34	82.9
Жртве трговине људима некада ни саме нису свесне да су жртве.	39	95.1

Жртве трговине људима су углавном страни држављани.	40	97.6
Трговина људима увек подразумева транспорт лица у оквиру државе или у другу државу.	32	78.0
Заштити жртава трговине људима се поклања више пажње него што је то потребно.	40	97.6
Статус жртве трговине људима одређује полиција.	35	85.4
Уколико представници невладиних организација имају искуство у раду са жртвама они могу да изврше званичну идентификацију.	23	56.1
Особа која се слободно креће улицом не може бити жртва трговине људима.	39	95.1
Уколико имају прилику, жртве трговине људима ће одмах тражити помоћ.	30	73.2
Водитељ случаја у првих неколико контаката са особом за коју сумња да је жртва трговине људима треба да сазна што више информација о ситуацији експлоатације и карактеристикама трговине.	7	17.1
Уколико особа не говори српски, за први интервју је довољно да је заступа била која особа из њене околине.	25	61.0
Трговина женама је главни облик трговине људима у Србији.	25	61.0
Консултације са Центром за заштиту жртава трговине људима су важне само онда када водитељ случаја није сигуран да ли се у конкретном предмету ради о трговини људима.	38	92.7
Да би водитељ случаја контактирао Центар за заштиту жртава трговине људима, мора да има конкретне информације о начину експлоатације и другим карактеристикама трговине људима.	28	68.3
Жртве трговине људима се могу лако препознати на основу спољашњег изгледа.	39	95.1

2.3 ИСТРАЖИВАЊЕ СА ГРАЂАНИМА У РИЗИКУ ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Како бисмо боље разумели како системи у заједници утичу на могућности грађана у неповољном положају да се укључе у друштво, реализовано је квалитативно истраживање. Интервјуи су урађени са циљем да се стекне дубљи увид у то како корисници система социјалне заштите разумеју трговину људима и како процењују понашања која представљају ризик за улазак у трговину људима, али и каква су им очекивања од система социјалне заштите и како виде своје потребе. Истраживањем су обухваћене жене од 20 до 30 година старости, са ниским образовањем и без запослења, које су под повећаним ризиком од поновне виктимизације, и девојчице ромског порекла узраста од 14 до 18 година, које су у значајно већој мери изложене факторима ризика који су карактеристични за трговину људима.

Истраживање је спроведено путем индивидуалних полуструктурираних интервјуа, у трајању од 30 до 60 минута. Укупно је реализован 21 интервју. Водич за интервјуе организован је тако да обухвати најзначајније области и системе чије прилагођено функционисање доприноси смањеној маргинализованости рањивих група, и самим тим мањем ризику од уласка у трговину људима, а то су запошљавање, образовање, здравство и социјални капитал. Недоступност тржишта рада, образовних институција, као и искљученост из заједнице, узоркују неповољан социо-економски статус потенцијалне жртве трговине људима, а такође доприносе развоју осећања безнадежности и неприпадања који припаднике маргинализованих група наводи да излаз потраже у прихватање ризичних понуда. Питања су постављена тако да дају увид у (позитивна и негативна) искуства рањивих група са овим системима, њихова очекивања од ових система и њихово виђење подршке која им је потребна.

ЗАПОШЉАВАЊЕ

Доступност тржишта рада представља један од предуслова социјалне укључености, али такође, с обзиром на економску ситуацију у држави, истовремено један од предуслова које је посебно тешко остварити. У три посматране средине (Пирот, Смедерево, Сремска Митровица) стопа незапослености виша је од републичког просека, а просечна нето зарада мања је од републичког просека. Међу испитаницима, посебно оним старијим, преовлађује став да је тржиште рада углавном недоступно и да је тешко доћи до посла. Главни узрок томе је тешка економска ситуација у држави која узрокује мању понуду и потражњу за радном снагом. Као баријера види се и запошљавање „преко везе“, али и чињеница да послодавци у највећем броју случајева траже извесно радно искуство. За ромску популацију баријеру представља и непознавање или слабо познавање српског језика. Недостатак образовања такође се види као баријера запошљавању, а испитанице запажају да и „онима са дипломом“ није лако да пронађу посао.

„Она са завршеном гимназијом једва је нашла посао, шта бих ја са 8 разреда. Нема посла ни за више школе ко је завршио, факултете, гимназије, а камоли за мене.”

С друге стране, млађе испитанице, иако показују свест о тешкој ситуацији у држави, више исказују и оптимизам према могућностима за запошљавање уколико се особа довољно потруди да нађе посао.

‘Ко хоће да ради, лако ће наћи посао. Ја сам један дан изашла у град, прошетала и буквално истог дана и нашла посао.’

‘Мени није било тешко да нађем посао јер, кад хоћеш да нађеш посао, ти онда преврнеш цео град само да се запослиш.’

И млађе и старије испитанице показују свест о значају запошљавања, а посебно о потреби за поседовањем сопствених прихода. Кључни мотив за то јесте независност и самосталност, како се не би зависило од других људи у животу, било да су то родитељи, или муж.

‘Добро је кад имаш свој новац у џепу, да не чекаш од другог.’

Ипак, значајан број испитаница, пре свега млађих, наводи да уопште не размишља о запошљавању или проналажењу посла. Такође, код испитаница које наводе да траже посао, приметно је да углавном нису активне на тржишту рада, а да ипак тврде да посла нема. Доста је присутно и ослањање на НСЗ да ће они пронаћи посао. Као начини проналажења посла помињу се огласи, распитивање у НСЗ, а интернет у значајно мањој мери. Испитанице немају јасну визију каква подршка институција им је потребна у овом домену и немају никакве конкретне предлоге. Испитанице које похађају специјално образовање или су га похађале наводе очекивање да ће имати „привилегију“ у запошљавању након завршене средње школе, као и да ће им школа наћи посао.

У другој групи су малобројније испитанице које показују иницијативу и налазе послове јер се труде да у што мањем период буду без прихода и запослења. Овакве особе би требало додатно оснажити и подстаћи, како не би изгубиле наду и упустиле се у ризичне понашање. Такође, треба подстицати самоиницијативу и индивидуално тражење посла.

‘Они (НСЗ) су пре младима налазили посао, па су млади одлазили на те разговоре и по савете, сада су мени лично рекли да не чекам њих, да морам сама да тражим посао, што ми је и О.К. на неки начин’.

Програми обука за коришћење рачунара и учење страних језика такође би били од користи. Програми субвенционисања за стручне праксе и samozапoшљавање додатна су прилика да се оснаже припадници рањивих група који показују иницијативу ка тржишту рада.

Склоност ка понашањима која се могу окарактерисати као ризична превасходно показују млађе испитанице, које су спремније да оду у иностранство да раде, посебно са партнером. Ипак, већина испитаница задржава изванредан облик сумње јер је време такво да има много лоших људи, а такође не верују да би им ико помогао тек тако и без разлога. Због тога се углавном ограничавају да не би отишле саме у иностранство, или да би тежиле да се што више распитају о послу који им се нуди.

Индикативно је да млађе испитанице, посебно полазнице школа за образовање деце са посебним потребама, не успостављају јасну везу између одређене врсте запослења и одређене врсте образовања. Такође, неке од њих не показују увек свест о специфичности образовања које похађају, услед кога им је и избор професије значајно ограничен. Ово доводи до појаве нереалних идеја и планова, попут оне да ће уписати средњу стручну школу, а хтела би да буде лекар или учитељица, или да ће уписати средњу школу за адвоката. Додатно, већина испитаница наводи да је запошљавање ретка тема у школама, те је неопходно уврстити овакве обуке, посебно у средњим стручним школама. Ово је посебно важно ако се има у виду да већина испитаница из обе старосне групе не зна какве им све могућности стоје на располагању када је тражење посла у питању.

Када је перцепција „доброг посла” у питању, млађе испитанице, и то највише оне без радног искуства, као најзначајнију одлику доброг посла не истичу високу зараду, већ је добар посао углавном онај који особу испуњава и који воли да ради. С друге стране, добра зарада углавном је „солидна”, а све испитанице истичу да имају скромне захтеве када је у питању висина прихода. Као значајна одлика доброг посла често се види и сталност и сигурност.

‘Ја бих само да могу да нађем посао на који могу да будем сигурна. Конкурисала сам и за војску.’

С друге стране, испитанице које су имале више искуства са радом на црно, сезонским пословима и мењањем послова, имају негативнији став и чини се да и не размишљају о томе да би требало да имају адекватне и достојанствене услове рада.

‘Ја не знам шта је добар посао, право да Вам кажем, јер већином радим физичке ствари’

ОБРАЗОВАЊЕ

Образовање се углавном види као значајно за запошљавање, и самим тим, за стицање независности и самосталности у животу, што једнако вреднују и млађе и старије испитанице.

‘Мислим да сад у ово време јесте важно. Зато што људи који немају посао и немају од чега да живе, не можеш стално од социјалног да живиш и дечијег. Треба да буду самостални, а не стално нечији терет, и морају да имају прво школу да би радили.’

Овде се пре свега мисли на средњошколско образовање, које је за већину млађих испитаница предуслов за каснији самосталан живот, док свега неколико њих размишља о високошколском образовању. Недостатак финансија највише утиче на доступност образовања, с обзиром да се најчешће наводи као разлог одустајања од средњошколског образовања и препрека евентуалном одласку на факултет. Овде треба нагласити улогу

родитеља који у неким случајевима не пружају довољан подстицај деци да наставе школовање, или, као у случају једне испитанице коју је отац самоиницијативно исписао из средње школе због сукоба са њеном мајком, поступају противно тежњама своје деце.

Насупрот овоме стоји хранитељство као значајан извор подстицаја за наставак образовања. Испитанице које су смештене у хранитељским породицама показују више иницијативе за наставак школовања, једним делом и што им наставак образовања омогућава да у хранитељству остану и након 18. године. Испитанице које, услед породичних проблема и/или изостанка подршке родитеља, нису на време кренуле у школу или је нису редовно похађале, показују много боље резултате и више ентузијазма за похађање школе након преласка у хранитељство.

Приметна је потреба за разноврснијим стручним образовним профилима, као и за њиховим усклађивањем са потребама локалне средине. Тако у Основној школи за основно и средње образовање „Младост” у Пироту, у којој тренутно има око 150 ученика у 20 одељења, постоје образовни профили: машинство, бравари; кројачица, шивачица (машинска и текстилна струка)²⁴. Слични образовни профили постоје и у „Техничкој школи Пирот”, а одабрани су вероватно због некада врло развијене текстиле индустрије у овом граду. Међутим, с обзиром да је фабрика „Први мај” од 2014. године под стечајем, требало би размотрити диверзификовање образовних профила.

Један од већих проблема када је образовање рањивих група у питању, представља пракса уписивања деце која нису ометена у развоју у такозване „специјалне школе”, пре свега ромске деце. Иако се према изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања, а у складу са принципима инклузивног образовања и тежњама ка укључивању деце са сметњама у развоју у редовно школовање, више не предвиђа могућност оснивања специјалних школа и таквих засебних одељења, оваква одељења која су већ формирана настављају да постоје, као и ‘специјалне’ школе, али су пре свега предвиђене за децу са тежом и вишеструком ометеношћу.²⁵ И Стратегија за унапређивање положаја Рома препознала је овај проблем, а један од стратешких циљева јесте враћање у редовно школовање ромске деце која су без основа уписана у специјалне школе.²⁶ Ипак, према подацима из истраживања Европског центра за права Рома у школској 2012-2013 години, у неким школама за образовање деце са посебним потребама проценат ромских ученика иде и до 73%, а такође скоро трећина ученика, који из редовне пређу у специјалну школу, су ромска деца.²⁷ Ова пракса устаљена је највише јер ученици оваквих школа добијају бесплатне уџбенике, школски прибор, ужину, а нека истраживања указују и да родитељи сматрају да су њихова деце безбеднија у овим школама, као и да ће их лакше завршити.²⁸ Такође, часови трају 30 минута, мањи је број предмета, а наставни планови и

²⁴ Стратегија развоја социјалне заштите у Општини Пирот, 2009, стр. 19, <http://pirot.rs/index.php/sr/lokalna-samouprava/strateka-dokumenta/307-strategija-razvoja-socijalne-zatite>.

²⁵Извештај о спровођењу Стратегије за унапређење положаја Рома са препорукама, Заштитник грађана, Београд, 2013, стр. 103-106.

²⁶ Стратегија за унапређивање положаја Рома у Републици Србији, Министарство за људска и мањинска права, УНХЦР, Мисија ОЕБС у Србији, УНДП Србија, Београд, 2010, Интернет, <http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/Strategija-SR-web-FINAL.pdf>.

²⁷ Истраживање је спроведено на десет локација широм Србије, у 128 домаћинстава у којима живе ромска деца полазници специјалних школа. *Још увек далеко од циља – Извештај Европског центра за права Рома: Презаступљеност ромске деце у „специјалним школама” у Србији*, Европски центар за права Рома, Будимпешта, јануар 2014.

²⁸ Ромска деца у „специјалном” образовању у Србији – презаступљеност, ниска постигнућа и утицај на живот, Институт за отворено друштво, Фонд за отворено друштво, Београд, 2010, Интернет, <http://www.cipcentar.org/preuzimanje/publikacije/Romska%20deca%20u%20specijalnom%20obrazovanju%20s%20Srbiji.pdf>, стр.12-13.

програм су мањег обима.²⁹ Тако, у школи „Младост” око 60% ученика је ромске националности, а то посебно важи за више разреде основне школе³⁰, с обзиром да пре 2010. године није постојала пракса образовања интерресорне комисије која даје препоруку да ли дете треба да буде уписано у „специјалну” школу или не. Због тога није извесно колико су комисије допринеле смањењу праксе уписивања деце која немају сметње у развоју, посебно јер је коначна одлука о упису на родитељима. Такође, по одговорима неких испитаница, може се закључити да често и више деце из исте породице похађа специјално образовање.

Уколико дете које нема сметње у развоју похађа овакав тип школе, упркос могућностима које можда поседује, има смањене опције за даље образовање, с обзиром да су изузетно ретки случајеви да је дете уписало „регуларно” средње образовање након основног за децу са сметњама у развоју.³¹ Такође, на овај начин им се смањује могућност избора образовног профила јер су ограничени најчешће на оне профиле који већ постоје у њиховој школи за основно и средње образовање, или евентуално могу отићи у други град и другу специјалну средњу школу. Самим тим, ограничене су му и могућности на тржишту рада. Иако су полазнице оваквих школа у највећој мери јако задовољне временом које проводе у школи, а посебно подршком коју добијају од учитеља, наставника, професора и осталог наставног особља, једна испитаница из Смедерева наводи: *‘Тамо смо се више играли него што смо учили.’* Ово може бити индикативно за степен знања која у оваквим школама могу добити деца која нису ометена у развоју. Додатно, утисак је да испитанице које похађају „специјалне школе” не увиђају специфичност свог образовања, нити да је њихова школа на неки начин различита од других. Такође, иако наводе да имају доста другова и другарица и да квалитетно проводе време у школи, стиче се утисак да се слабо друже са децом из других школа, што сугерише да је цела ова популација, посебно ромске деце, искључена и изолована из осталих токова друштва.

Има случајева искуства са дискриминацијом од стране другова и другарица из одељења или других одељења када су у питању ромске девојчице, а они су знатно чешћи у школама које похађају и ромска и деца из већинског народа, него у „специјалним”. Изолованост деце која похађају „специјално” образовање један је од узрока томе.

Уколико тему образовања посматрамо из перспективе спремности за трајно усавршавање и стицање нових знања, млађе испитанице свакако показују више иницијативе и спремности да науче нешто ново, доквалификују се и преквалификују. Међутим, јако мало њих је предузимало кораке у овом смеру, необавештене су о таквим могућностима, а наводе и да нису приметиле активности институција према њима у овом домену. Све испитанице из старије групе наводе да их ниједна институција није контактирала поводом учешћа у програмима доквалификације или преквалификације, а малобројне које су се усавршавале, саме су проналезиле могућности за то.

Када је подршка институција у питању, испитанице које још увек похађају школу углавном наводе да су задовољне односом учитеља, наставника и професора. Углавном износе тврдњу да су предавачи спремни да помогну ученицима и са градивом, али да пруже и неку другу врсту подршке, док само једна испитаница сматра да предавачи нису заинтересовани за проблеме ученика и да им не посвећују пажњу. Неке од испитаница су добиле и значајну подршку од школских психолога и педагога, те би свакако њихову улогу требало додатно оснажити. Приметно је посебно да су испитанице које похађају специјално образовање посебно задовољне предавачима и подршком коју добијају од њих. Посебно позитиван пример наводи једна

²⁹ Ибид.

³⁰ Разговор са педагогом школе “Младост”, 20.6.2014, Пирот.

³¹ Један од 10 испитаника покушао је да ученика пребаца у, или назад у, редовну школу.

испитаница коју је мајка намеравала да прода, а када је њен разредни старешина правовремено и адекватно реаговала и отишла са испитаницом у центар за социјални рад.

СОЦИЈАЛНИ КАПИТАЛ И ПОДРШКА ИНСТИТУЦИЈА

Испитанице углавном не размишљају у већој мери о свом месту у заједници у којој живе. Оне које наводе да се не осећају делом заједнице имају искуство живота у проблематичним породицама, са искуством насиља у породици, те се осећај одбачености од стране родитеља преноси и на осећај одбачености од стране заједнице, што узрокује и тешкоће у комуникацији са околином, као и страх од успостављања комуникације.

‘Смета ми тај страх зато што знам да људи виде. И то неки умеју да користе, а неким буде жао.’

‘Бити сам и одбачен је јако тешко, прво од својих родитеља, па тек онда од друштва због те родитељске одбачености.’

Неке испитанице из ромске популације наводе да су приметиле постојање предрасуда према Ромкињама и Ромима, али то није у свим случајевима лично искуство.

‘И онда већином кажу – Роми краду, Роми ово, Роми оно – нису само Роми, и други су. Али увек пада љага на Роме.’

Када је у питању перцепција сопствене будућности, као и могућности да се живи на жељени начин, млађе испитанице више размишљају о томе и показују далеко већи оптимизам. Оне имају јаснију визију своје будућности и показују наду да ће бити могуће да се то и оствари. Најчешће наводе да желе да заврше школовање и нађу послове од којих могу независно да живе, да буду стамбено обезбеђене и да имају породицу, а посебно да желе живот који се може окарактерисати као миран, с обзиром да велики број долази из породица са искуством насиља, алкохолизма и слично.

Старије углавном немају позитивно мишљење о могућностима за бољи живот и светлију будућности, и за њих лично, а посебно за њихову децу. Приметан је страх за будућност деце, а песимизам у значајној мери извире из опште тешке ситуације у друштву.

‘У Србији не видим никакву перспективу, да Вам кажем једноставно. Ни за децу, ни за себе, за децу поготово.’

‘У овој ситуацији каква је сад не видим никакву могућност. Треба на основу нечега да видиш боље сутра. Ја не видим ништа на основу чега бих живела боље сутра.’

Такође, оне углавном наводе да нису добиле никакву подршку од државе и друштва, као и да сумњају да држава може да им помогне с обзиром на тешку ситуацију.

‘Кад имаш неки проблем, увек те као на неки начин исмевају, и онда ти видиш да немаш ништа од пријатеља, од друштва, од било кога, немаш никакву подршку.’

‘Од државе најмање имаш подршку у било ком смислу.’

Хранитељство се јавља, не само као значајан механизам „задржавања” деце у школи, већ и као јако важно за бољу интегрисаност деце у друштву. Испитанице углавном имају изузетно позитивна искуства са хранитељством, те хранитељице наводе као особе којима највише верују, којима се поверавају и којима би се прво обратиле за савет. Додатно, испитанице из хранитељских породица, које су задовољне својим односом

са хранитељима и животом у хранитељству, препознају ову праксу као значајну подршку коју су добиле од државе.

‘Ово је већ друга прича, можда је мало глупо јер ја нисам мала, нисам дете, па да кажем да ми треба ручак, вечера...али пошто радим, дођем касно кући, рано устајем...синоћ сам око пола 2 стигла кући...чекала ме вечера, јутрос доручак, кафа, опран веш.’

‘Помогли су ми да се школујем, да лепше живим, мислим да ми је пуно помогло и захвална сам.’

Редовне посете саветника за хранитељство хранитељским породицама, као и разговори са хранитељима и децом, посебно одвојеним разговорима и контактима са децом, врши се увид у остваривање сврхе хранитељства и испуњености стандард заштите детета.³² С обзиром да све испитанице, које су у хранитељству, наводе да врло ретко или уопште не посећују ЦСР, можда би се стриктнијим спровођењем ових обавеза могла спречити негативна искуства са хранитељством – промена више хранитељских породица, бежање од хранитеља и слично.

Млађе испитанице из ромске популације показују снажно противљење према пракси принудних бракова (као и ране удаје), а већина каже да не би пристала на то. Често је наглашавање потребе да се буде самосталан у животу, као и схватање да је то немогуће уколико се особа рано уда и не доврши школовање.

‘И не треба да их удају кад су малолетне и оне које воле да уче, то је за њих катастрофа.’

‘Па на пример, рано се удаш, не завршиш школу, не можеш да се запослиш...муж те некако малтретира...тако, не ваља тако рано да се удаш.’

Ово су такође аргументи које им дају наставници у школама, а стиче се утисак да се о овој теми више говори у специјалним школама.

‘То су нам рекли да се не удајемо док не завршимо школу да имамо од чега да живимо. Разредна нам прича да ако се удамо и растанемо са мужем, онда нећемо имати од чега да живимо. Овако кад завршимо школу, имамо од чега да живимо и не треба ни од кога да тражимо.’

Све су свесне да ова пракса постоји, а такође и да су неке од девојчица које су удате на овај начин биле приморане да просе или да пружају сексуалне услуге за новац. Утисак је и да се један део испитаница прибојава да би овако нешто могло да им се деси, а најчешће наводе да би се у том случају обратиле центру за социјални рад, полицији, као и неком старијем из шире породице или насеља у коме живе. Стиче се утисак да већина не би ни по коју цену пристала на то да буду удате противно својој вољи, неке кажу и да би побегле од куће у том случају, али с друге стране, има и оних које наводе да су свесне да немају могућност да избегну то уколико њихови родитељи одлуче да их удају.

Када се говори о раду ЦСР и очекивању од ове установе, утисак је да су испитанице углавном задовољне помоћу коју добијају од самих службеника, и то посебно оне које су смештене у хранитељским породицама. Оне углавном препознају да им је на тај начин пружена значајна подршка и позитивно се изјашњавају о

³² Правилник о хранитељству, Службени гласник РС, бр. 36/08, чл. 38.

деловању службеника ЦСР. Отежано остваривање права услед бирократских захтева једна је од главних замерки за све установе, па и за ЦСР. Такође, испитанице наводе да би давања за материјалну подршку требало да буду већа. Индикативан је пример испитанице која сама брине о четворо малолетне деце и остварује месечна примања по основу материјалне подршке у износу од 55000 динара (како наводи, то су социјална помоћ, дечији додатак и родитељски додатак). ЦСР се види и као прва инстанца којој би се обратиле за помоћ у проналажењу посла, као и у случају млађих испитаница на питање коме би се обратиле да се нађу у ситуацији принуде на удају. Док је став о државним институцијама уопштено да не пружају, нити могу да пруже подршку, ЦСР се ипак види као инстанца којој могу да се обрате за помоћ, што најчешће и чине. Ипак, јављају се ситуације у којима корисници, услед непознавања надлежности и делатности ЦСР, очекују превише од ове установе, као и ситуације у којима услед необавештености корисника или лоше координације институција на локалном нивоу, долази до појаве „шетања” од једне до друге институције. Сестра једне од испитаница била је суочена са физичким насиљем у мужевљевој породици, а на крају је истерана и одузето јој је дете млађе од годину дана:

‘Кажу ми – ишли смо у социјално да решимо нешто за ту моју сестру, они уопште нису реаговали. Ми не можемо ту ништа, идите у СУП – тако су рекли. А СУП каже – ми не можемо ништа, идите у социјално. Значи, ми не знамо на коју страну, стално смо растрзани. Не знам.’

Уопштено, у домену рада локалних установа, испитанице немају јасну идеју каква им је подршка потребна, углавном немају никакве конкретне предлоге, а примедбе су углавном општег карактера. Помоћ од институција коју очекују најчешће се своди на финансијску помоћ, а ову врсту подршке установа углавном и истичу као потребну.

‘Значила би...не знам, само нека подршка. То је сад мало и до мене, самопоуздања ми фали...не знам ко би могао да ми помогне, да ли је школа, да ли је то Центра, да ли је то биро, да ли је то неко саветовалиште...’

Осим саветовалишта за младе, као значајан вид подршке у Сремској Митровици истиче се и кућа на пола пута – привремени смештај, у трајању до годину дана, за децу из угрожених социјалних категорија, посебно за ону која напуштају сигурност хранитељске породице. Две испитанице тренутно бораве у кући на пола пута и истичу да им ова социјална услуга доста помаже, а једна од испитаница смештених у хранитељску породицу наводи да је много мање страх од напуштања хранитељства јер након навршене 18. године може да пређе у кућу на пола пута, као и да очекује да ће јој службеници ЦСР за време смештаја у кући помоћи у проналажењу посла. Да овај вид подршке ипак није довољан, показује пример једне од испитаница које тренутно бораве у кући, а која, услед немогућности да нађе посао на основу кога би могла да се осамостали, у њој борави већ вишеструко дуже од прописаног.

Према искуствима испитаница може се закључити да је посебна индивидуална подршка највише потребна деци која живе у дисфункционалним породицама, обележеним породичним насиљем или алкохолизмом. Девојчице из оваквих породица показују чак тенденцију да у раној удаји потраже спас из такве породичне ситуације. Испитаница (15 година) која је бежала од куће са дечком, уз намеру да се уда за њега и оде са њим за Италију, наводи да се њена старија сестра такође удала млада да би побегла од оца алкохоличара. Додатно, испитанице из проблематичних породица показују веће поверење према службеницима ЦСР који су укључени од почетка у њихов случај и већу спремност да им се отворе.

Једна од испитаница која је бежала од куће (из хранитељске породице), наводи да су полицајци, који су дошли по њу, грубо поступали, да је била у полицијској станици без пратње старије особе, као и да би јој било пријатније да је разговарала са женом полицијским службеником. У том смислу свакако би требало повести рачуна о поступању полицијских службеника према деци у оваквим ситуацијама, и примењивати савремене стандарде поступања полицијских службеника према припадницима рањивих група, што се посебно односи на већу укљученост жена полицајаца у рад са рањивим групама.

ТРГОВИНА ЉУДИМА

Испитанице су у великој већини чуле за трговину људима, али има и неколико испитаница које уопште нису чуле за ову појаву, при чему је индикативно да је управо једну од њих мајка намеравала да прода. Такође већином ову појаву доводе у везу са насилним актима попут отмица, са непознатим и агресивним људима, као и са трговином органима. Такође, не умеју да одговоре на питање како неко може постати жртва трговине људима, а једини облик трговине који препознају јесу принудни бракови. Главни извор информација о овој појави им је телевизија и штампа, затим разговори који се воде по граду или у оквиру породице, и у значајно мањој мери школа. Јако мали број испитаница уопште наводи да је нешто о овој појави чуо у школи. Само једна испитаница која је похађала специјалну школу каже да је присуствовала предавањима о овој теми у школи. Иначе је утисак да наставно особље специјалних школа далеко више времена посвећује оваквим темама него наставно особље редовних школа, али и то углавном у контексту избегавања принудне и преране удаје, што је и разумљиво с обзиром на презаступљеност ромске деце у оваквим школама. Ова тема би свакако морала бити предмет разговора у основним и средњим школама, а то препознају инеке испитанице.

‘Било би корисно да дођу и да причају на часу, да знају деца о томе, да знају да се то ради и да има тих људи’

Млађе испитанице углавном препознају ризике које носе интернет и друштвене мреже, али их не повезују увек јасно са трговином људима. Као узроке трговине људима испитанице идентификују ‘лоше друштво’, похлепу и лакомисленост, док једна од старијих испитаница исправно извор трговине људима налази у социјалној економској ситуацији.

‘Па ето баш због тога што ја причам све време, због те кризе економске, баш због тога. Значи, колико год да радиш, немаш.’

Две испитанице су биле у непосредном ризику да постану жртве трговине људима, у обе ситуације су мајке имале намеру да продају ћерке, али су обе ситуације спречене. Испитаница која је у овој ситуацији била недавно износи да су се све локалне институције адекватно укључиле (школа, ЦСР, полиција) и да је та сарадња резултовала у подношењу тужбе против њене мајке.

2.4 НАЛАЗИ – ШТА СМО САЗНАЛИ?

Превенција и препознавање жртава трговине људима

Могућност локалне заједнице за превенцију трговине људима можемо посматрати кроз развијеност свести грађана о теми и феномену трговине људима, развијеност система да брзо препозна и одговори на проблеме грађана у неповољном положају, те кроз борбу заједнице против корупције и криминала који фундаментално угрожавају безбедност грађана, што су све механизми који представљају противтежу самој економској потражњи трговине људима. Ово истраживање се фокусирао на анализу прва два аспекта.

Када говоримо о развијености свести заједнице, пре свега мислимо на меру у којој су грађани упознати са суштином трговине људима, ризицима и начинима врбовања жртава. Што су грађани боље информисани о овим темама, мања је вероватноћа да ће се и сами наћи у ситуацији да постану жртве трговине људима. Исто тако, биће им лакше да препознају знаке и карактеристике ситуација које указују на ову појаву.

- Налази указују да је 94,4% грађана упознато са постојањем трговине људима. Међутим, већина грађана не уме да одреди шта заправо чини трговину људима, осим да се ради о продаји људи.
- Ставови грађана обликовани су пре свега стереотипима које формирају сензационалистички пропраћени догађаји. Тако, трговину људима 25,4% грађана види као сексуалну експлоатацију девојчица и жена у иностранству, а што је често повезано са киднаповањем. Остала три најчешћа одговора су крађа и нестанак деце (7,5%), трговина органима на Косову (7,5%), те крађа беба из болнице (5,6%).
- Грађани немају јасна сазнања о томе који су то ризици, нити показатељи који могу да их наведу на сумњу да се у некој ситуацији ради о трговини људима. Тек 20,6% грађана сматра да би могло да препозна ситуацију трговине људима, међутим најчешћи одговор на ово питање је да би жртву трговине људима препознали по интуицији, генерално по понашању, или на основу животног искуства.
- Уколико би препознали ситуацију трговине људима, 87% грађана изјавило је да би то пријавило полицији.
- Тек 3,9% грађана схвата да се жртве врбују и путем лажних огласа за посао и обећањима о бољем животу, а само један испитаник је као облик трговине људима навео дечју прошњу.
- Социјалну дистанцу, као отворено противљење да им жртва трговине након што је изашла из ланца трговине људима буде комшија, изражава 20,3% грађана.
- Предрасуде према жртвама постоје и код професионалаца и код грађана: 31,7% професионалаца и 50,5% грађана сматра да су жртве делом и саме одговорне за оно што им се десило.

Ако грађани нису у стању да препознају ситуације трговине људима, што ограничава капацитет заједнице за превентивно деловање, у којој мери онда институције у локалној заједници делују проактивно? Деловање система, то јест центара за социјални рад, полиције, школа, Националне службе за запошљавање, тужилаштва, судова, локалне самоуправе – прво зависи од степена њиховог разумевања трговине људима, а затим од развијености система идентификације жртава. Наши налази показују следеће:

- Стручни радници запослени у центрима за социјални рад схватају да је трговина људима дело намере,³³ да жртве не морају да буду свесне свог положаја, да се трговина људима често одвија у оквирима граница Србије, и да се често осим физичке принуде користе и друге методе контроле.
- Првенствено професионалци запослени у центрима за социјални рад и полицији могу да препознају ризичне ситуације и чин трговине људима. Међутим, често не постоји јасно разумевање разлике између просјачења и трговине људима, као ни између трговине људима и кријумчарења људи.
- Професионалцима који су запослени у центрима за социјални рад није потпуно јасна сопствена улога приликом првог контакта са жртвом трговине људима – односно не знају када је у процесу заштите те особе потребно да контактирају са националним Центром за заштиту жртава трговине људима.
- Запослени у школама, Националној служби за запошљавање, тужилаштвима, судовима, и локалној самоуправи, спорадично су информисани о проблему и феномену жртве трговине људима.
- Методе проактивне идентификације и рад са групама које су у посебно високом ризику да постану жртве трговине људима не примењује ниједна од наведених институција у заједници.

Ови налази указују на то да је способност грађана да се заштите, али и помогну другима, ограничена. Поред тога, деловање система у заједници у односу на откривање жртава трговине људима пре свега је реактивно. Самим тим, бројни актери локалне заједнице налазе се у инфериорној позицији када је у питању препознавање и превентивно деловање у процесу трговине људима.

Заштита жртава трговине људима

Активности које се односе на супротстављање трговини људима најчешће се организују и спроводе на националном нивоу, али се одговор и заштита такође очекују и у локалним заједницама. Заштита идентификованих жртава у надлежности је централних институција, које кроз буџетску подршку омогућавају њихово збрињавање у локалним срединама у којима су идентификоване. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је зато 2012. године основало национални Центар за заштиту жртава трговине људима. Центар координира активностима пружања услуга социјалне заштите жртвама трговине људима, сарађује са центрима за социјални рад, установама за смештај корисника, другим органима, службама и организацијама, са циљем обезбеђења најбољег интереса и безбедности жртава трговине људима.

- Према подацима из Центра заштиту жртава трговине људима, полиција (72,7%) и систем социјалне заштите (21,2%) су системи који најчешће могуће жртве трговине људима на ову институцију, за разлику од система образовања и здравља који нису упутили ниједну жртву током 2013. године, од када Центар прикупља ове податке.
- Иако центри за социјални рад имају битну улогу у систему заштите жртава, њихов удео често се преувеличава од стране других система. Због нејасно успостављене улоге центара за социјални рад али и осталих система у овој области, све ове институције „лутају” у тражењу одговора на проблем.

³³ Како би се неко дело окарактерисало као трговина људима довољно је да постоји намера експлоатације, а не и да је до експлоатације дошло.

- Представници институција на локалном нивоу себе често и пре свега виде као спроводиоце одлука са националног нивоа, а не и као доносиоце одлука у сопственим заједницама.
- Координација институција на нивоу заједница није развијена и одвија се „од случаја до случаја“. Повезаност система заснива се на личним односима и повременим заједничким акцијама, што није довољно за планско унапређење активности за борбу против трговине људима.
- Професионалци из центара за социјални рад, полиције, школа, Националне службе за запошљавање, тужилаштва, судова, локалне самоуправе – не виде класично схваћено супротстављање трговини људима као циљ који може да окупи заједницу.³⁴ Наводе да су ресурси заједница ограничени, а идентификованих жртава трговине људима на годишњем нивоу је мало, због чега ова тема није приоритет.
- Када се супротстављање трговини људима постави у оквире превенције и интеграције, фокус се мења и полје деловања шири се на бројне угрожене групе, које сваки систем у зависности од свог мандата лако препознаје. Тако професионалци из центара за социјални рад брзо повезују могућност да жртва насилја која нема могућности за економско осамостаљење, а за коју систем није нашао одговарајуће решење (нпр. исељење насилника из заједничког стамбеног простора и забрану прилаза), постане жртва трговине људима. Представници институција углавном су отуд изразили став да је тренутно примереније говорити о мапирању, тј. идентификацији потенцијалних жртава, које ће потом пратити примерене акције локалне самоуправе.

Можемо закључити да улога центара за социјални рад, као ни форма сарадње актера у локалној заједници да одговоре на изазов трговине људима у датом контексту, нису јасне. Кроз интервјуе, а још више округле столове, дошло се до закључка да ограничене могућности професионалаца да помогну корисницима могу довести до повлачења дела професионалаца у сопствене ограничене улоге и строгог држања прописаних овлашћења под маском професије, а повлачења из суштинске улоге помагача. У том смислу, професионалци су у конфликту између жеље да помогну и ограничених ресурса којима располажу, а такође су и често ограничени мандатом институције коју представљају.

Интеграција жртава трговине људима

Када говоримо о механизмима укључивања, важно је нагласити њихову двоструку улогу у односу на трговину људима. Један од главних фактора који доводе до трговине људима јесте перцепција те особе да су јој сва врата заједнице затворена, и да нема могућности да оствари иоле пристојан живот у тој средини. Отуд, грађани се могу и свесно упустити у ризичне ситуације за које знају да могу водити трговини људима. На то пристају јер немају другог начина да обезбеде основна средства за егзистенцију. У оваквим случајевима домен превенције односи се на креирање могућности за приступачно и адекватно образовање, и доступност вештинама потребним за тржиште рада. На локалном нивоу, носиоци ових активности су институције образовања и Национална служба за запошљавање.

Зато механизми који омогућавају друштвено укључивање особа које су дискриминисане, у неповољном социо-економском положају, или на било који други начин обеснажене, имају и превентивну и интегративну улогу. Међутим, ови интегративни системи су спороходни, и дају резултате тек на дуге стазе.

Када се од заједнице очекује да креира решења у овом контексту, а са веома мало ресурса, поставља се питање шта је уопште могуће урадити. Координативна улога центара за социјални рад у заштити жртава

³⁴ Спровођење кампања, повећање стопе идентификације и организација заштите жртава.

такође постаје упитна, јер се поставља питање којим системима и којим акцијама центри треба да координирају.

Наши налази указују на то да:

- ✓ Локалне заједнице још не располажу ресурсима који би омогућили укључивање жртава трговине људима или било којих вишеструко угрожених грађана у друштво. Нису у довољној мери развијени ни механизми превенције, нити механизми интеграције жртава у заједницу.
- ✓ Један од стубова укључивања је квалитетно образовање. Иако испитанице са којима смо разговарали увиђају важност образовања, те схватају да кроз образовање могу да остваре своју самосталност, а да ниско образовање и положај зависности представљају ризик да постану жртве породичног насиља или било ког вида злоупотребе – оне не виде да им се помаже у стицању квалитетног образовања.
- ✓ Локално тржиште рада није развијено и не нуди довољно могућности за запошљавање грађанима у неповољном положају, а пракса друштвено одговорног пословања у заједницама у којима смо спровели истраживање није развијена. Као посебно угрожену групу за запошљавање саговорници наводе Ромкиње које су напустиле образовање.
- ✓ Професионалци из Националне службе за запошљавање, осим мотивационог тренинга, нису навели ниједан вид подршке за хронично незапослене особе у циљу изградње радних навика и радног искуства. Програми Националне службе за запошљавање су централизовани и не могу се у већој мери прилагодити потребама одређене особе која тражи запослење.

У контексту у којем свој деци није доступно образовање истог квалитета, не постоји интеракција тржишта рада и образовања, а потражња за радном снагом стагнира или се смањује, можемо рећи да су грађанима у неповољном положају и жртвама трговине људима затворена два главна канала инклузије. Развој оба ова механизма не може се десити преко ноћи и захтева време које многи угрожени грађани немају. Зато је потребно развијати алтернативне механизме укључивања.

ТРЕЋИ ДЕО

КАКО ДАЉЕ?

3.1 ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ НОРМАТИВНОГ ОКВИРА

У разматрању нормативног оквира у Србији у Првом делу овог текста, као и права која имају жртве трговине људима, а упоређујући важеће норме домаћег права са међународним стандардима, јасно се виде недостаци нашег правног система и правци у којем треба да се крећу измене и допуне нашег законодавства:

Уношење одредбе о некажњавању жртава трговине људима - чланом 26. Конвенције и према одредбама Директиве 2011/36/EУ предвиђена је обавеза држава да у складу са принципима свог правног система обезбеде да се жртве трговине људима не кажњавају за њихово учешће у кривичним делима у оној мери у којој су биле присиљене на то. (деталније: листа права жртава трговине људима, тачка 18.). Овако прихваћена обавеза из међународне конвенције подразумева њено изричито навођење, а како би се подигла правна сигурност на већи ниво и како би се избегла разна тумачења и примене ове норме. У том смислу неопходно би било извршити измену односно допуну члана 388. где би се у посебном ставу унела ова одредба. Имајући у виду и овлашћења јавног тужиоца постоји и потреба да се јасним смерницама упуте сви јавни тужиоци на који начин треба да воде истрагу када постоји сумња да неко кривично дело представља последицу трговине људима.

Компензација - реализација права на накнаду штете жртвама трговине људима представља један од највећих недостатака правног система РС. Ти недостаци се односе на потребу за флексибилнијим правним оквиром у погледу могућности истицања имовинско правног захтева током кривичног поступка односно досуђивања по истом, а који је довео до неоправдано неодговарајуће праксе када је у питању ова област. У том смислу судови увелико примењују законску могућност упућивања оштећеног- жртве трговине људима како би свој имовинско правних захтев остварила у парничном поступку, уз образложење да би извођење доказа и прикупљање података значајних за досуђење одуговлачило поступак. Оваква судска пракса обесмишљава положај и улогу жртве и њен значај у судском поступку када су у питању њена права имајући у виду да се положај жртве у парничном поступку мења и да од оштећеног постаје тужилац у парничном поступку што значајно отежава њен положај што због протока времена, материјално финансијских разлог и чињеницу да парнични поступак не уважава положај оштећеног на начин како то ради кривични поступак. Измене и допуне законодавства како би се решило ово питање могу да иду у правцу утврђивања механизма државне помоћи-фонда из ког би се остваривала накнада штете за лица оштећена насилним кривичним делима, а држава би преузела потраживање накнаде штете према починиоцу. Као једно од могућих решења биле би измене и допуне кривичног процесног законодавства где би се суд обавезао да по постављеном имовинскоправном захтеву одлучи и то у делу нематеријалне штете.

Измене и допуне у оквиру института посебно осетљивог сведока - Посебно осетљиви сведок је специфичан статус који се додељује сведоку, с обзиром на узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја. Овај статус може одредити орган поступка по службеној дужности, на захтев странака или самог сведока. Имајући у виду да специфичности трговине људима, карактеристике жртава и неоспорну чињеницу да се као најважнији доказ у доказивању кривичног дела трговине људима користи саслушање сведока-

оштећене жртве трговине људима сасвим је оправдано да измена кривичног законика иде у правцу да суд мора да додели овај статус када је у питању жртва трговине људима, односно ако се гледа шира слика, с вим жртвама насилних кривичних дела. Измене и допуне кривичног законика требале би да иду у правцу додељивања овог статуса увек када се ради о жртви трговине људима осим у ситуацији када она то изричито одбија.

Измена члана 389. кривичног законика - Трговина малолетним лицем ради усвојења- Имајући у виду да сви међународни документи почевши од Конвенције о правима детета, дететом сматрају свако лице млађе од 18 година, у том смислу измена члана 389. ишла би у правцу проширивања односно померања границе са 16 на 18. година.

Изузеће из учешћа корисника у сношењу трошкова пружања услуга социјалне заштите- Законом о социјалној заштити у делу од члана 212-215 регулише питање учешћа корисника у трошковима пружања услуга. С обзиром на интенцију законодавца када се више не прави разлика између разних категорија лица већ су сви обухваћени једним појмом "корисници" (члан 241. ЗСЗ) и где се разлика манифестује тек кроз индивидуализовани приступ у пружању ускуга и заштити корисника, у овом делу ЗСЗ неопходно је изузети жртве трговине људима у сношењу трошкова у пружању услуга. Ово решење налази своје оправдање у чињеници да и жртва трговине људима има нека средства (нпр. остварено право на накнаду штете) не би било оправдано са моралне стране гледишта захтевати учешће жртве у трошковима, имајући у виду експлоататорску црту трговине људима и чињеницу да је неко лице остваривало приходе на основу рада корисника. У том смислу из разлога јаснијег дефинисања положаја и статуса корисника, жртве трговине људима би требало изузети из режима "учешћа у трошковима" када су за то испуњени услови, иако је то у пракси ретка ситуација.

Усаглашавање закона о странцима са одредбама конвенције: период рефлексije - Имајући у виду одредбе ратификоване Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима која у члану 13. предвиђа „период за опоравак и размишљање“ који неће бити условљен сарадњом жртве са органима гоњења, односно оног лица за које се претпоставља да може бити жртва. У овом периоду жртви трговине људима неопходно је обезбедити све потребне мере заштите и помоћи. Према одредбама конвенције боравак је могуће продужити због њихове личне ситуације и/или ради њихове сарадње са надлежним органима у истрази или кривичном поступку. Према Закону о странцима и Упутству о процедури за одобрење привременог боравака страним држављанима жртвама трговине људима из 2004. године жртви трговине људима -страног држављанства- могуће је одобрити боравак из хуманитарних разлога у трајању од 3 месеца. Тада се жртви пружа неопходна помоћ и могућ је и повратак у земљу порекла. Уколико жртва сарађује са државним органима власти на откривању кривичног дела односно активно учествује у кривичном поступку њен привремени боравак могуће је одобрити у трајању 6 месеци. У случају активног учешћа жртве у кривичном поступку као сведока или оштећене привремени боравак могуће је одобрити у трајању од 1 године, или ако то захтевају разлози њене личне безбедности. Оно што се дешава у пракси је да се конвенцијски "период за размишљање" посматра кроз овај боравак из хуманитарних разлога који се одобрава у трајању од три месеца. У том смислу неопходно је извршити измену закона и јасно предвидети и период за размишљање у трајању од 30 дана према одредбама конвенције иако се сада према вежећем решењу из Закона о странцима и важећој пракси сматра да привремени боравак од 3 месеца конзумира овај период што свакако није у складу са Конвенцијом. Овај период за размишљање неопходно је уклопити у конструкцију боравака странаца на територији РС, омогућити жртвама трговине људима, односно лицима за које се претпоставља

да су жртве трговине да могу да донесу меродавну одлуку да ли ће сарађивати са државним органима и да њихов боравак не буде условљен као и да се спречи протеривање лица.

Увођење бесплатне правне помоћи - Доношење закона који ће регулисати ову област имајући у виду да минимални стандардни у овој области захтевају пружање бесплатне правне помоћи (саветовање) за жртве трговине људима и приступ правном заступању. У том смислу неопходно је осмислити механизам превасходно за обезбеђивање бесплатног правног заступања где ће жртве трговине људима имати ово право у свим фазама кривичног поступка и евентуално у парничном поступку по накнади штете. Овај механизам уједно подразумева ангажовање професионалаца-адвоката који су посебно обучених и сензибилисани за рад са жртвама трговине људима.

3.2 ПРЕПОРУКЕ НА ОСНОВУ АНКЕТЕ О СТАВОВИМА ГРАЂАНА И ИНТЕРВЈУА

Када су препоруке за деловање различитих институција на локалном нивоу у питању, налази овог истраживања показују да се активности које се односе на супротстављање трговини људима најчешће организују на националном нивоу, али се одговор очекује од актера на локалном нивоу. Кроз истраживање смо уочили да се заједнице у Пироту, Смедереву и Сремској Митровици суочавају са заједничким проблемима, и то:

1. Недовољном развијеношћу свести грађана о трговини људима;
2. Пеактивношћу система у односу на жртве трговине људима;
3. Нејасном улогом и мандатима институција у локалним срединама;
4. Недовољном развијеношћу механизма за интеграцију грађана у неповољном положају, укључујући и жртве трговине људима; и
5. Непостојањем механизма у заједницама који би омогућили развој нових одговора на трговину људима.

Међутим, да би се дошло до одговора како ефикасно одговорити на проблем трговине људима потребно је, у сарадњи са локалним институцијама, јасно дефинисати поља деловања, и именовати одговорне институције у различитим фазама превенције, заштите и интеграције жртава:

- Центри за социјални рад, полиција, школа, Национална служба за запошљавање, тужилаштво, судови, невладине организације и локална самоуправа, као и сами грађани не могу да се боре против трговине људима појединачно. С друге стране, њихова заједничка и координисана акција није могућа у свакој фази тог процеса због различитих мандата и циљних група којима се баве. Зато је битно идентификовати које институције потенцијално могу бити тзв. координатори активности у одређеним фазама.
- Када је превенција у питању, улога локалних актера је најважнија. Кроз локалне буџете локална самоуправа може да подржи информативне кампање намењене општој популацији, али и оне циљане које се односе на информисање вишеструко угрожених група, као што су жене узраста од 20 до 30 година, са ниским образовањем и без запослења, и девојнице ромског порекла узраста од 14 до 18 година које су значајно више изложене факторима ризика карактеристичним за трговину људима.
- Невладине организације такође могу бити битан актер у информисању јавности и грађана, користећи не само традиционалне канале информисања већ и оне неформалније као што су акције „од врата до врата”, уличне манифестације, али и информисање преко друштвених мрежа.

- Као што је већ речено, образовне и здравствене институције нису током 2013. године упутиле ниједну жртву националном Центру за заштиту жртава. Међутим, школа, али и здравствене установе, могу бити главне тачке ослонаца када је у питању покушај регрутовања деце у ланац трговине људима. Промена понашања школараца, изостанци из школе, специфични здравствени проблеми – могу да укажу на неку нерегуларну делатност и тиме помогну да системи социјалне заштите и правосуђа благовремено реагују.
- Центри за социјални рад су драгоцени савезници у превенцији када су у питању лица која су већ у систему социјалне заштите. Многи штићеници система вишеструко су рањиви и изложени појачаном ризику да постану жртве, те систем може на време да примети и адекватно реагује на претњу.
- Као што је већ речено, од центара за социјални рад очекује се да координишу акције и превенције, и заштите, и интеграције жртава трговине. Међутим, по свом мандату и фокусу, центри за социјални рад координативну улогу могу да одиграју само када је у питању заштита жртава. Када су једном различити системи идентификовали потенцијалне жртве, центри раде на њиховом збрињавању. Интегративна функција је ипак на другим актерима у друштву.
- Интеграција жртава у друштво један је од највећих изазова за локалну заједницу. Ниједна од институција самостално не може да успе у том послу, већ је потребан ангажман службе за запошљавање, локалне самоуправе и привреде – да набројимо само оне који су актери у активацији и запошљавању. Жртвама је такође често потребан и смештај, који би опет заједнички требало да реше центри за социјални рад, а локална самоуправа да обезбеди средства. Многим су потребне и здравствене услуге, као и услуге психосоцијалне подршке. Другим речима, интеграција жртава за заједницу је комплексна и скупа, и зато би ипак веће напоре требало посветити превенцији без обзира што трговина није у изузетној мери видљива.
- Како су ресурси локалних заједница ограничени, активности се морају приоритизовати. У контексту изнетих резултата наш став је да би фокус акције у борби против трговине људима требало да буде на развоју механизма који највише одговарају потребама те средине – било у домену превенције, било заштите, било интеграције.
- Недовољну сарадњу међу системима и њихову распарчаност је важно размотрити и кроз ограничени ефекат који они имају, а он указује на беспомоћност система у решавању најкомплекснијих проблема људи који су се привремено или дуготрајно нашли у беспомоћној ситуацији.
- Налази указују да не постоји улагање у повезивање институција на локалном нивоу ради решавања неког проблема, а управо је то активност која треба да се финансира било са централног било са локалног нивоа. Приликом доделе пројеката требало би да се посебно вреднују они који укључују разне институције у планирање и спровођење активности, односно да се финансирају пројекти оријентисани на институционалну синергију и изградњу заједништва.

У овом контексту важно је нагласити да налази и предлози до којих се дошло нису универзални, већ представљају синтезу истраживања и предлога професионалаца запослених у институцијама и организацијама цивилног друштва из три града. У том смислу, надамо се да ће резултати овог истраживања на пољу супротстављања трговини људима послужити пре свега као оквир за акцију, и да ће пружити идеје о могућем деловању заједнице.

ДОДАТАК

ПРЕГЛЕД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ОКВИРА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Савет Владе Р Србије за борбу против трговине људима Савет је образован Одлуком Владе у октобру 2004. године, а конституисан децембра 2005. године, као стручно, саветодавно тело Владе. Савет је образован ради координације националне и регионалне активности за борбу против трговине људима, разматрања извештаја релевантних тела међународне заједнице о трговини људима, као и заузимања ставова и предлагања мера за спровођење препорука од стране међународних тела у борби против трговине људима. Чланови Савета су: министар унутрашњих послова, министар просвете и спорта, министар финансија, министар рада и социјалне политике, министар здравља и министар правде, а Саветом руководи „министар надлежан за унутрашње послове“.

Републички тим за борбу против трговине људима основан је 30. маја 2002. године као форум на националном нивоу који окупља релевантне актере у координирању борбе против трговине људима. Састоји се од представника државних органа, невладиних организација, две друге организације и експертска тела и четири међународне организације. Државни органи који имају представнике у Републичком тиму за борбу против трговине људима су Министарство унутрашњих послова, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Министарство правде, Министарство финансија, Министарство просвете и спорта, Министарство здравља, Министарство спољних послова, Канцеларија за људска и мањинска права, Врховни Касациони суд и Републичко јавно тужилаштво.

Координатор за борбу против трговине људима први координатор за борбу против трговине људима именован је одлуком Министра унутрашњих послова крајем 2001. године. Национални координатор председава састанцима Републичког тима за борбу против трговине људима и надлежан је за обезбеђење свог Секретаријата, надзор над спровођењем Националног акционог плана и координацију активности владиних и невладиних актера.

Центар за заштиту жртава трговине људима основала је Влада Републике Србије 13. априла 2012. године са задатком да врши доследну идентификацију жртава и обезбеди њихово упућивање на помоћ и заштиту. Пре успостављања Центра, идентификацију жртава вршила је Служба за координацију заштите жртава трговине људима која је функционисала при Заводу за васпитање деце и омладине Београд. Центар се састоји од Службе за координацију заштите жртава трговине људима (која је заменила некадашњу Службу) и Прихватилишта за жртве трговине људима (капацитет шест места). Међутим, отварање овог прихватилишта касни услед немогућности да се обезбеде одговарајући објекат за ове намене. У заштити жртава трговине људима неопходно је направити разлику између послова центра за социјални рад и Центра за заштиту жртава трговине људима. Послове старатељске заштите жртава трговине људима УВЕК обавља Центар за социјални рад. ИДЕНТИФИКАЦИЈУ УВЕК обавља Центар за заштиту жртава трговине људима. Послове координације заштите жртава, када су у питању деца и лица лишена пословне способности обавља Центар за социјални рад уз обавезно учешће Центра за заштиту жртава трговине људима док код пунолетних лица – жртава ове послове обавља Центар за заштиту жртава трговине људима)- Поред центра за заштиту жртава трговине људима и центара за социјални рад важно је напоменути и постојање установа за смештај корисника (деце, младих, одраслих и старих). Ово су основни државни органи који учествују у непосредној заштити, пружању подршке и помоћи жртвама трговине људима у оквиру система социјалне заштите.

Остали значајни субјекти су: Канцеларија за људска и мањинска права, Министарство спољних послова и Врховни касациони суд, Министарство омладине и спорта, Министарство спољне и унутрашње трговине и телекомуникација, Министарство културе и информисања, Безбедносно-информативна агенција, Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва.

СПЕЦИЈАЛИЗОВАНЕ УСЛУГЕ И ПОДРШКА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СРБИЈИ

Центар за заштиту жртава трговине људима³⁵

У контексту наведених услуга и активности, Служба за координацију заштите жртава трговине људима као посебна организациона јединица Центра обавља следеће послове:

- Идентификација жртава трговине људима;
- Процена ризика, снага, стања, потреба жртава трговине људима и других особа у њиховом окружењу;
- Израђује индивидуалне планове услуга заштите.

Индивидуални план садржи: кључне области реаговања; очекиване исходе; конкретизоване активности које ће се предузимати, улоге и одговорности свих организација укључених у пружање подршке; рокове за реализацију планираних активности- упућује корисника центру за социјални рад, установи за смештај корисника другом пружаоцу услуга односно другој установи ради реализације мера заштите и пружања услуга. Индивидуални план заштите жртве трговине људима обавезно мора да садржи и следеће области:

1. Осигурање безбедности жртве,
2. Учешће жртве у процесуирању кривичног дела,
3. Повратак жртве у земљу порекла,
4. Обезбеђење привременог (хуманитарног) боравака за жртве страног држављанства,
5. Врши послове праћења реализације планираних мера заштите,
6. Координира процесом заштите жртава трговине људима,³⁶
7. Обавља послове координације добровољног повратка жртве у земљу порекла,
8. Сарађује са надлежним органима, организацијама и другим службама са циљем заштите жртава,
9. Координира активностима у вези припреме жртве за учешће у судским поступцима,
10. Прикупља информације о расположивим програмима заштите жртава; расположивим услугама у циљу,
11. Пружања помоћи и подршке жртвама трговине људима,
12. Води евиденцију и документацију у складу са прописима који уређују ову област,
13. Води базе података о идентификованим жртвама,
14. Обавља друге послове у складу са законом, статутом и другим општим актима Центра.

³⁵ <http://www.centarzztlj.rs/>

³⁶ Према Члану 14., Нацрта Правилника о специфичним пословима заштите жртава трговине људима у социјалној заштити, који још није ступио на снагу, Координација у ширем смислу значи процес услаглашавања деловања свих релевантних установа, организација, служби и удружења грађана са циљем развоја капацитета система социјалне заштите ради обезбеђивања квалитетне подршке жртвама трговине људима. У ужем смислу, односно на нивоу заштите и рада на конкретном случају, координација значи процес планирања, праћења реализације плана и праћење ефеката пружених услуга и реализованих активности, у конкретном случају заштите жртве трговине људима.

НВО сектор у Србији – програми и ресурси за заштиту жртава трговине људима

НВО АСТРА³⁷

- Подршка породици/блиским особама током потраге за несталим лицима за која се сумња да су завршили у ланцу трговине људима, укључујући и потрагу за децом чији је нестанак пријављен путем броја 011 116 000.
- Психолошка помоћ (психолошка подршка;неформалносаветовање, које подразумеваодржавање редовног контакта, подршку у кризним моментима, упознавање и реаговање на потребе клијенткиња/клијената, као и обавештавање о активностима које се спровode у Дневном центру АСТРЕ; професионална психолошка помоћ у виду професионалног саветовања, психотерапије, психијатријских третмана и групних терапија индивидуална и групна психотерапија, групе самопомоћи).
- Правна помоћ (правни савети и заступање пред судом у кривичном и парничном поступку, информације о миграцијама - проверу и давање информација о визном режиму земље у коју клијенткиња/клијенат жели да емигрира; проверу евентуално познатих дестинација; проверу и давање информација о потребној документацији за обављање одређеног посла која се тражи у земљи дестинације (стручна спрема, евентуално (не)признавање дипломе, потребне нострификације и слично); проверу и давање информација о потребној документацији за наставак школовања у земљама дестинације.

Управо због многобројних злоупотреба, превара и потенцијалне трговине људима, адвокати АСТРЕ ангажовани у Правном саветовалишту су у могућности да дају бесплатну правну помоћ у виду: провере радног законодавства одређене земље; провере уговора о раду који су понуђени клијенткињама/клијентима; тумачења клаузула уговора; помоћи клијенткињама/клијентима АСТРЕ у поступцима пред институцијама.

- Медицинска помоћ (општи и специјалистички прегледи, терапијски третмани, тестирање на ХИВ и полно преносиве болести,медикаментозна терапија и медицински третмани; лекарски прегледи у циљу прикупљања документације потребне за остваривање права у судским поступцима).
- Техничка помоћ (праћење кроз институције ради остваривања конкретних права, услуге превођења, превоз, подршка у налажењу смештаја, обезбеђивање основних животних средстава у хитним ситуацијама).
- Помоћ при репатријацији.
- Активности које имају за циљ побољшање економског потенцијала и запошљивости (подршка и помоћ у отпочињању/наставку школовања, укључивање у алтернативне образовне програме, припрема за аплицирање и помоћ у тражењу запослења, формални и неформални програми стручног усавршавања или образовања одраслих, тренинзи економског оснаживања, курсеви страних језика и компјутерске писмености).
- Едукативне, креативне и спортске активности које се организују у Дневном центру и ван просторија АСТРЕ, зависно од интересовања и потреба учесника.
- *СОС телефон* – информације о могућностима за легално школовање и рад у иностранству и правни савети везани за запошљавање у Србији и иностранству, тј. провера легитимитета послодавца, дестинација и понуђени уговори.
- *АСТРА Дневни центар* - Наменен жртвама трговине људима које нису смештене у склоништа и које су због тога остављене изван постојећих програма помоћи. За њих Дневни центар представља сигурно

³⁷ <http://www.astra.org.rs/>

место на коме могу да учествују у различитим активностима у чијем осмишљавању и сами учествују као што су креативне радионице, спортски и рекреативни програми и слично. У Дневном центру бораве и деца из домова за децу без родитељског старања који су под већим ризиком да постану жртве трговине људима.

- *АСТРИН Мобилни тим задужен за теренске акције* - прати клијенте/клијенткиње од тренутка идентификације током њиховог опоравка и реинтеграције, помажући им да успешно савладају све административне препреке на које наилазе на путу остваривања својих основних људских и грађанских права.

НВО Атина³⁸

- Помоћ у задовољавању основних потреба (укључујући и смештај),
- Посредовање у остваривању припадајућих права (од помоћи у прибављању личних докумената, преко сарадње са релевантним институцијама, до уписа и школе и помоћи при запошљавању),
- Пружање психосоцијалне, правне, медицинске помоћи,
- Услуге породичне медијације и саветовања,
- Ангажман у свим другим областима релевантним за потпуни опоравак и интеграцију жртава.

Помоћ се пружа у оквиру три основна вида подршке:

1. Привремена кућа-омогућава корисницама да осим смештаја и исхране, задовоље и друге потребе, и то: за регулисањем грађанско-правног статуса, посредовањем у остваривању права код релевантних институција, описмењавањем и учењем, медицинском помоћи, психолошком помоћи, правним саветовањем, помоћи породици, помоћи у алтернативном образовању (радионице и сл.), помоћи у проналажењу посла, другим видовима помоћи и подршке уколико се укаже таква потреба.
2. Отворени клуб (Реинтегративни центар) - нуди бројне видове подршке у социјалној инклузији: обуку корисница за учествовање у групама искуствене подршке, индивидуалну/групну искуствену подршку, И правно саветовање, помоћ у формалном образовању, помоћ у алтернативном образовању, економско оснаживање, друге врсте подршке уколико се укаже таква потреба. Отворени клуб намењен је пре свега корисницама које су претходно биле у програму примарног збрињавања, а потребна им је систематска подршка у социјалном укључивању.
3. Тим за подршку на терену - Имао је у извесном смислу за циљ и децентрализацију програма помоћи и подршке који се од стране надлежних државних установа и релевантних организација цивилног друштва углавном изводе у Београду, с обзиром да се он реализује на територији целе Србије. Нуди сличну помоћ као и претходна два програма, с тим што је у овом случају акценат померен ка јачању капацитета локалних средина кроз повезивање, односно умрежавање државних институција и (локалних) организација цивилног друштва.

³⁸ <http://atina.org.rs/>

Програми:

1. Свеобухватно социјално укључивање
 - Социјално укључивање жртава - програм је конципиран тако да оснажује кориснике/це за самостални живот, превазилажење претрпљених траума и насиља и препознавање ризичних ситуација. Систем пружања психолошке подршке је посебно развијен у овој области и укључује рад на групи самопомоћи, када су корисници/це за то заинтересовани/не.
 - Помоћ и подршка секундарним корисницама - Основни вид помоћи секундарним корисницима/ама, тиче се њиховог адекватног укључивања у различите системе (здравствени, систем социјалне заштите и др.). НВО Атина предузима напоре да анимира надлежне државне институције да се више укључе у решавање овог проблема. Поред ових активности, упркос тешкоћама са којима се суочава, НВО Атина такође спроводи консултације са примарним и секундарним корисницима/ама својих програма, али и са надлежним институцијама, у циљу изналажења најбољих и реалних начина за задовољење одређених потреба наших корисника/ца, на пример прибављања идентификационих и других докумената потребних за приступ систему социјалне или систему здравствене заштите.
 - Помоћ и подршка потенцијалним жртвама.
2. Креирање политика и јавно заступање
 - Истраживања и студије
 - Иницијативе јавног заступања
3. Јачање капацитета институција/организације
 - Тренинзи и семинари
 - Конференције и студијске посете
4. Превенција трговине људима
5. Антидискриминациона политика и пракса

Новосадски Хуманитарни Центар³⁹

НСХЦ директно пружа услуге психосоцијалне, образовне и друге подршке угроженим грађанима:

1. Услуге помоћи у кући и кућне неге за старије особе,
2. Услуге подршке избеглим и интерно расељеним лицима која су изашла из колективних центара у покретању доходних активности и економском осамостаљивању,
3. Услуге психосоцијалне подршке избеглим и интерно расељеним лицима,
4. Услуге психолошке и психотерапеутске подршке младима у Новом Саду,
5. Услуге психолошке, правне, материјалне и друге помоћи жртвама трговине људима у АП Војводини,
6. Услуге правне помоћи најугроженијем ромском становништву у остваривању права,
7. Образовне активности окренуте оснаживању угрожених група за самосталан живот.

Циљне групе НСХЦ-а су социјално угрожене, маргинализоване и посебно осетљиве групе у друштву, међу којима: избегла и расељена лица, Роми, старије особе, деца и млади, жртве насиља.

³⁹ <http://www.nshc.org.rs/>

Центар за интеграцију младих⁴⁰

Програми:

1. *Свратиште* – Отворено је 2007. године са циљем да допринесе остварењу права деце која живе или раде на улици (старости до 19 година), а која добровољно затраже или пристану на услугу, што се постиже пружањем ургентних интервенција и задовољавањем тренутних потреба те деце. До краја 2011. га посетило 653 деце.

2. *Теренски рад (outreach)* - Сваки теренски тим чине две особе (пожељно мушко-женски пар). Ови тимови излазе на терен 2-4 пута недељно, у зависности од специфичности терена и броја деце која се пронађу. Теренски радници ЦИМа одлазе на места на којима се деца окупљају, живе и раде (паркови, вагони, раскрснице...) и нуде им услуге које се планирају унапред.

3. *Програм образовања* – Програм укључивања деце у предшколско образовање како би се обезбедила редовност деце која су уписана у обданиште одржавањем њихове мотивације (30 волонтера сваког дана посећују насеље, одводе и враћају малишане из обданишта).

4. *Програм превенције* (две целине: Сексуално ризично понашање и Коришћење дрога – заснован је на подршци и едукацији деце (од 10 до 19 година) у циљу спречавања појаве и преношења ХИВ-а и хепатитиса Б и Ц, као и других сексуално преносивих инфекција).

5. *Програм волонтирања* – ангажовано преко 150 волонтера у досадашњим програмима.

6. *Дневни центар* – циљеви и активности: идентификација популације деце која је укључена у живот или рад на улици; мапирање места на којима се деца налазе; расветљавање броја и карактеристика/ разлога због којег су деца на улици; развијање и упостављање мреже подршке у локалној заједници; разбијање страхова и предрасуда у односу на званичне институције система; обезбеђивање услова за задовољавање основних потреба за храном и хигијеном; обезбеђивање подршке за сређивањем грађанско правног статуса корисника; обезбеђивање подршке приликом уписа деце у школе, као и пружање свакодневне индивидуалне подршке деци у учењу и савладавању школског градива; психолошка подршка деци и њиховим породицама; обезбеђивање приступа неформалном образовању и стицању вештина базичног описмењавања; пружање ургентне подршке на терену деци и породицама (путем теренског рада).

⁴⁰ <http://www.cim.org.rs>